

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

MŰHELYMUNKÁK

A pénzügyi biztonság elmélete

Dr. Pintér István

Készült a CIB Társadalmi Felelősségvállalás Alapítvány támogatásával

2007/10

2007/10. szám

Műhelymunkák

A pénzügyi biztonság elmélete

Dr. Pintér István

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

www.cgeopol.hu

A PÉNZÜGYI BIZTONSÁG ELMÉLETE

1. Bevezetés

A bipoláris világrend összeomlása után az azelőtt szinte kizárólagosan katonai felfogású biztonságról kiderült, hogy más összetevői is vannak. A katonai összetevők elsősorban a katonai konfliktusok és háborús veszélyek idején kerülnek ismét előtérbe. Békeidőben elsősorban a gazdasági biztonság játszik főszerepet. Korábban a gazdasági biztonság részeként kezelték a pénzügyi biztonságot is. Ez jelentősen megváltozott azzal, hogy a világ termelésének finanszírozásához szükséges pénzmennyiség sokszorosa keletkezett a világon (egyes becslések szerint 70-100-szorosa), a technológiai forradalom lecsökkentette a gazdasági információk áramlásának költségeit, egyben összekapcsolta a világ különböző régióit, és egyik napról a másikra új pénzügyi konstrukciók hada jelent meg (pénzügyi innovációk).

1. A pénzügyi folyamatok jelentősen túlléptek a nemzeti kereteken, a pénzpiacokon naponta áramló dollár-százmilliárdok **önálló életet** élnek. Még az egyedülálló gazdasági és pénzügyi potenciállal rendelkező Amerikai Egyesült Államok is előre jelzi, hogy a jelenlegi tendencia folytatódásával képtelen lesz a nemzetközi pénzügyi szféra felől a nemzetbiztonságát fenyegető veszélyeket egyedül kezelni.

1

A pénzügyi szféra veszélyeinek és fenyegetéseinek nagyságát mutatja, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszer válságait a nemzetközi közösség egyre nehezebben tudja lokalizálni. Az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében kifejezetten ezzel a céllal létrehozott Nemzetközi Valutaalap (IMF) tartalékai kimerültek, eszköztára elégtelen, és olyan kérdésekkel kerül szembe, hogy a transznacionális pénzügyi szereplők rossz döntéseikért az egyes államoknak kell helyt állniuk.

¹ USA Nemzeti Biztonsági Stratégia, 1998. November, The White House, Washington D.C.

Külön elemzést igényel, hogy a nemzetállamok felett **új döntési szintek** jelentek meg, olyanok, amelyek működésére, ellenőrzésére a csekély hatásfokkal működő nemzetközi szervezetek nem voltak képesek megfelelő szabályokat alkotni. A transznacionális szereplők ellenőrzése pedig minimális, és az is elsősorban a pénzügyi szféra általi ellenőrzést jelent. Ugyanis a nemzetközi tőkepiacokon való pénzhez jutás feltétele bizonyos átláthatóság (transzparencia). A tőkéhez való jutás érdekében pedig a pénzpiaci szereplők is hajlandók bizonyos szabályokat betartani.

A nemzeti és a hagyományos nemzetközi döntéshozatali, valamint ellenőrzési szintektől elkülönült, kevésbé szabályozott, önjáróvá vált pénzügyi ipar – a saját hasznának előtérbe helyezése mellett – akarva vagy akaratlanul mégis **meghatározó befolyást** gyakorol más pénzügyi és nem pénzügyi rendszerekre, a reálgazdaságra, a környezetre és mindazon alrendszerekre, amelyek globális jellegűek.

Az önálló pénzügyi iparnak a nemzetek biztonságára gyakorolt hatásait ugyanakkor kevesen kezelik a súlyának megfelelően. Az ezzel kapcsolatos nemzetközi kutatások és fellépések kudarcában jelentős szerepe van annak, hogy a **fogalmak értelmezése és használata még távolról sem nevezhető egységesnek**. Ráadásul a jelenleg használt alapvető fogalmak is olyan lényeges tartalmi változáson mennek keresztül, ami tovább csökkenti a nemzetközi együttműködés, együttgondolkodás lehetőségét. Mindeközben a pénzügyi ipar az általa használt közös nyelven – **a pénz nyelvén** – egyre hatékonyabban, és főként veszélyes mértékű gyorsasággal fejlődik, tágítja a valóságos gazdasági folyamatokhoz, valamint a nemzetállami és a nemzetközi politikai folyamatokhoz képest meglevő távolságát.

Ahhoz tehát, hogy értelmezni és elemezni tudjuk a transznacionális, nemzeti és szubnacionális pénzügyi folyamatoknak a nemzeti biztonságra gyakorolt hatását, mindenekeelőtt az alapfogalmak rendszerezése szükséges.

2. A biztonság fogalma

„A XIX. század végéig a biztonság fogalma és a felismert biztonsági tényezők köre lényegében évszázadok óta semmit sem változott. Az adott ország szuverenitásának, a lakosságának, felhalmozott javainak védelmét jelentette minden külső beavatkozással vagy annak szándékával szemben... A XIX-XX. század fordulójától kezdve azonban a biztonság összetevőinek gyors bővülését figyelhetjük meg anélkül, hogy a biztonság felfogásában és az alkalmazott eszközök fontossági sorrendjében lényeges változás történt volna.”²

A nemzetközi rendszer fő mozgatórugójává az egyes nemzetállamok nemzetgazdasági érdekeinek érvényesítése vált. Az erőforrások megszerzése, az olcsó munkaerő biztosítása vagy a kereskedelmi útvonalak védelme azonban inkább a nemzetállamok versengését, mint hatékony együttműködését erősítette. Az 1929-33-as gazdasági válság ugyan rámutatott arra, hogy az államok biztonságát ugyanolyan vagy nagyobb mértékben veszélyeztetheti a gazdasági instabilitás – beleértve a saját belső gazdasági instabilitásuk – mint a külső háborús fenyegetés, a biztonságfelfogásban még sem következett be áttörés. Ennek oka az, hogy az egyes nemzetállamok saját stabilitásukat és érdekeiket még mindig más államok rovására próbálták meg erősíteni. Ez a versengés elvezetett az első majd a második világháborúhoz. Mindkét világegés után történtek kísérletek egy átfogó, közös biztonsági rendszer megteremtésére. A leghatékonyabb nemzetek feletti együttműködés kereteit az Egyesült Nemzetek Szervezete jelentette. Annak megalapításakor a gazdasági és a pénzügyi tényezők fontossága már szerepet játszott a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) felállításában. A nemzetek közötti együttműködésnek hamar véget vetett a hidegháború. A biztonságfelfogásnak ismét a katonai elemei kerültek előtérbe, bár a Marshall-segéllyel újjáépített Nyugat-Európa gazdasági megerősítése előrevetítette, hogy a két világrendszer gazdaságilag is versengeni fog egymással. Az ideológiai szembenállás a totális katonai megsemmisítés mindkét részről fennálló lehetőségében csúcsosodott ki. Ez az elrettentés ugyanakkor évtizedekig egyensúlyt teremtett, amely azonban háttérbe szorított minden más biztonsági tényezőt. Csak a politikai enyhülés kezdete után

² Dr. Ujj András: *A biztonságfelfogás változásai a XX. században, Új Honvédségi Szemle, 1997/2. szám, p. 30.*

kerültek felszínre a lefolytott és az újonnan keletkező kihívások és veszélyek. A kihívásokkal való szembenézés már az 1970-es években az észak-európai országokat (elsősorban Svédországot) arra indították, hogy a biztonságot kizárólag katonai kérdésként felfogó irányzattal szemben új kategóriákat vezessenek be. Ekkor került a szakmai köztudatba a kemény (hard) és a lágy (soft) biztonság megkülönböztetése. Sajnos a szóhasználat pontatlan, hiszen ez a tipizálás a gyakorlatban nem jelentett mást, mint a katonai jellegű (hard) biztonsági kérdéseknek a megkülönböztetését a nem katonai jellegűektől (soft). Jelentősége mégis nagy volt, hiszen először hangsúlyozta a biztonságnak nem katonai kérdésköreit – egyáltalán azok létét. Napjainkban azonban ez a megkülönböztetés fogalomzavart kelthet, mivel megtévesztő egy alacsony intenzitású katonai konfliktust kemény (hard) biztonsági kérdésként kezelni, ugyanakkor az Északi-tenger teljes élővilágának kipusztulásával fenyegető olaj és radioaktív szennyezést lágy (soft) biztonsági problémaként értékelni.

A katonai szembenállás egyik pillére, a Varsói Szerződés megszűnt, a NATO-n belül pedig a politikai jelleg erősödik. A NATO azonban kiemelten kezeli az új biztonsági környezet új biztonsági kihívásaira adandó katonai válaszok előzetes kidolgozását és az arra való előzetes felkészülést is. A Szövetség új Stratégiai Koncepciója³ kijelöli a Szövetség széles biztonsági megközelítésének elemeit. „A Szövetség biztonságát sokféle katonai és nem katonai kockázat befolyásolja, amelyek többirányúak és gyakran nehezen megjósolhatóak.⁴ Mindazonáltal a Szövetség biztonságánál figyelembe kell venni a globális környezetet is. A Szövetség biztonsági érdekeire hatással lehetnek más, szélesebb körű kockázatok is, mint a terrorizmus, a szabotázs, a szervezett bűnözés és a kulcsfontosságú erőforrások forgalmának megakadályozása. Nagy létszámú embercsoportok ellenőrzés nélküli mozgása, különösen fegyveres konfliktusok eredményeképpen, szintén problémákat jelenthet a Szövetség biztonságára és stabilitására nézve.⁵ A Szövetség elkötelezett a biztonság tág értelmezése iránt, amely a nélkülözhetetlen biztonsági dimenzió kivül felismeri a politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti

³ Elfogadták az Észak-Atlanti Tanács Washington D.C.-ben, 1999. április 23-24.-én tartott ülésén részt vevő államfők és kormányfők.

⁴ u.o.: 20. pont

⁵ u.o.: 24. pont

tényezők fontosságát is. Ez az átfogó értelmezés biztosítja az alapot ahhoz, hogy a Szövetség hatékonyan hajtsa végre alapvető biztonsági feladatait...⁶

Nagyon fontos megállapítás, hogy „a hidegháború idején a biztonságot a veszély hiányaként értelmezték, pedig a szembenállás elsősorban a fenyegetésben testesült meg...Ha ezt az új minőséget – nevezetesen azt, hogy a biztonság ekkor már a **veszélyérzet, a fenyegetettség hiányát** jelentette – időben felismerik, hamarabb hozzá lehetett volna kezdeni az új típusú nemzetközi kapcsolatokat szabályozó normarendszer kidolgozásához.”⁷

Azáltal, hogy az egyes államok folyamatosan és egyre nagyobb mértékben szembesülnek a társadalmi, gazdasági, környezetvédelmi kihívásokkal, arra készítetik őket, hogy ezek elemzésével új alapokra helyezték biztonságpolitikájukat. Ez a gondolkodásmód természetesen kiterjed a nemzetek feletti formációkra is, például az **Európai Unióra**. Az Unió kül- és biztonságpolitikája a helyét keresi az Unión belül és kívül, miközben alapvető tartalmi változásokon megy keresztül. Az Unióban „a biztonságpolitika ennél is szélesebb kategória (a külpolitikánál). A biztonság egyik alapvető funkcionális definíciója a kockázatok csökkentése. Hagyományos értelemben a biztonság a katonai fenyegetésekre adott választ jelentette, de ahogyan a nemzetközi közösségben nőtt a kapcsolatok száma és intenzitása, a biztonságpolitika fogalma úgy bővült és magába foglalt újabb típusú fenyegetéseket, illetve ezek lehetőségét. Ilyen új típusú fenyegetés például a terrorizmus, a szociális bizonytalanság belföldön és külföldön, és az olyan tevékenységek, amelyek a kormányzat legitim voltát ássák alá.

Hagyományos értelemben a biztonság a katonai erőt és képességet jelentette. A nemzetközi kapcsolatok rendszerét formáló fejlemények azonban egyértelműen arra mutatnak, hogy a biztonság több területet foglal magába, mivel a fenyegetések más forrásokból is kialakulhatnak. "Manapság... megnövekedett a jelentősége egy új aspektusnak, amely a belső polgárharcok, a kisebbségek védelme, emberi jogok

⁶ u.o.: 25.pont

⁷ Dr. Ujj András: *A biztonságfelfogás változásai a XX. században*, p. 40-41.

megsértése, ökológiai katasztrófák veszélye, az új technológiák felelőtlen használata, stb. körül összpontosul. (Westendrop Report, 1995: 31)⁸

Az a tény, hogy a biztonság fogalmának **komplexitása általánosan elfogadottá vált** - a bipoláris világrendszer összeomlása után 10 évvel -, még távolról sem jelenti azt, hogy a biztonság fogalmát a szakértők egységesen értelmezik. A biztonságelmélet a mai napig adós maradt az egységesen értelmezhető definíciók rendszerének kidolgozásával, amelynek eredményeként továbbra is olyan fokú bizonytalanság jellemzi a szakirodalmat, amely egyértelműen gátolja az együttgondolkodás lehetőségét.

A külföldi szakirodalom által gyakran használt biztonság-fogalomnak az egyik definícióját az **UNESCO Társadalomtudományi Szótár** tartalmazza. Eszerint: „A biztonság a fizikai veszély hiányát, vagy az e veszéllyel szembeni védelmet jelenti.”

Az Amerikai Nemzetbiztonság c. könyv szerint ugyanakkor: „A nemzetbiztonság nem csak lakosságunk és területünk védelme a közvetlen támadástól, hanem létfontosságú gazdasági és politikai érdekeink védelme is különféle eszközökkel.”

Az **NSZK-ban** 1985-ben megjelent **Biztonságpolitikai Szótár** három megfogalmazást is tartalmaz. Ezek: **a.**, A biztonság a veszély hiánya. **b.**, A biztonság az egyes emberek vagy csoportjaik, az államok és államcsoportok bizonyossága a felől, hogy a lehetséges veszélyektől védve vannak. **c.**, A biztonság olyan állapot, amelyben az egyéneket, csoportokat és az államokat komoly veszélyek nem fenyegetik, ill. azoktól védettnek érzik magukat, vagy – pozitívan kifejezve – amelyben biztosak, hogy jövőjüket saját elképzeléseik szerint alakíthatják. A biztonság és a fenyegetettség foka jelentős mértékben függ tehát a szubjektív érzettől, a történelmi tapasztalatoktól és a környezethez való viszonytól.

A **magyar szerzők** közül Diószegi István nézete szerint biztonság esetében politikai biztonságról lehet szó. „A politikai biztonság fogalmilag a veszély megszüntetésével egyenlő: ami annyit jelent, hogy valamely állam a másik állam részéről jelentkező fenyegetés forrását küszöböli ki.”⁹ Simon Sándor álláspontja szerint: „a biztonság nem más mint a fenyegetettség hiánya, vagy a

⁸ FOREIGN AND SECURITY POLICY IN THE EUROPEAN UNION. Edited by Kjell A. Eliassen. SAGE Publications Ltd., London. 1998. Introduction. p.2.

fenyegetettséggel szembeni megbízható védelem. Általános társadalmi értelemben a biztonság az alábbi főbb jellemzőkkel értelmezhető: függetlenség, integritás, stabilitás, fennmaradás, identitás, életszínvonal stb. védelme.¹⁰

A hagyományos biztonságfelfogás **egyik legkomplexebb** leírását Dr. Csabai György adja, amikor kimondja, „a biztonság országunknak (államunknak) a más országhoz, más országokhoz való konkrét helyzetét, állapotát, viszonyát és érdekét fejezi ki. Kizárólagosan kölcsönösségen és az egyensúlyon alapulhat. Elérése és fenntartása a biztonságpolitika komplex feladata. Átfogja az együttműködés, a partnerség, a párbeszéd, a visszatartás, a védelem, az esetleges konfrontáció puha és kemény elemeit, melyek előtérbe kerülése, felerősödése avagy gyengülése a politika egyes összetevőinek felerősítésére, cseréjére vagy rovására mehet. Nem alapulhat félelmen. Felborulása esetén számos hazai és nemzetközi lehetőség van a vissza- vagy helyreállítására. Ilyen esetekben a honvédség alkalmazása csak a végső instrumentum lehet. Területileg felosztható: helyire, regionálisra, kontinentálisra és globálisra (világméretűre). Konstans faktorait az ország geopolitikai, geohadászati és geográfiai tényezői, változó faktorait pedig a külpolitikai, a gazdaságpolitikai, a védelmi politikai, a nemzetbiztonsági műveletek stb. képezik. Anyagi alapját a nemzetgazdaság alkotja. Funkcionálhat nemzeti és nemzetközi keretek között. Kifejeződésekor jogi formákban ölthet testet. Nemzetközi intézmény- és garanciarendszere és azok funkcionálása változó hatékonyságú.¹¹ Ezt a komplexitást támasztja alá, valamint egészíti ki a **pszichológiai tényezővel** Alois Mertes német biztonsági szakértő, aki szerint "a biztonság terminusa azonban nem jelenti többé csupán az egyes országok katonai előkészületeit, hanem magában foglalja a kül- és belpolitikát, valamint a gazdasági, társadalmi és pszichológiai mozzanatok. A biztonságnak ezek az új dimenziói a hatalom politikai, gazdasági és katonai tényezői világméretű interdependenciájának a termékei, amelyek a II. világháború óta fejlődtek ki.”¹²

⁹ Diószegi István: *Szuverenitás, biztonság, integritás. Meditáció a külpolitika természetéről. Társadalmi Szemle*, 1991/3. szám, XLVI. évfolyam

¹⁰ Simon Sándor: *A Magyar Köztársaság honvédelmi politikájának, katonai doktrínájának kialakításáról. Védelmi Tanulmányok*, 1991. 1. szám., HM VKI

¹¹ Dr. Csabai György: *A biztonság fogalmáról, Hadtudomány*, 1991. évfolyam, 2. szám, p. 32.

¹² u.o. p. 30.

A **tradicionalisták** a kilencvenes évek közepén továbbra is állítják, hogy a fenyegetés és az erő kategóriáit kell a kutatások középpontjába állítani. A katonai biztonság elsődlegességének hangsúlyozása (Gray,1994) mellett többen (Jahn, Lemaitre, Waever és Ayoob) a politikai szektor elsődlegességében, míg Ayoob a nemzetállam szerepében sem látott változást. Stephen Walt odáig megy, hogy a biztonsági tanulmányokat kizárólag a háború jelenségeinek vizsgálatára szorítaná azzal, hogy az a fenyegetés tanulmányozásán túl a fegyveres erők használatával és irányításával kell, hogy foglalkozzon.

A másik pólust a **kiterjesztők** jelentik, akik a biztonság kategóriájának politikai funkciót tulajdonítanak, kiterjesztve az állam feladatkörét a széles értelemben vett biztonsági kihívásokra (Deudney,1990). Mások még tovább mennek akkor, amikor a biztonságot olyan általános hatókörrel kívánják felruházni, amely a világ legtöbb kihívására megoldási módot jelenthet.

A két álláspont közé helyezik magukat a **konstruktivisták**. Legjelesebb képviselőik a Koppenhágai Kutatócsoporthoz tartozó Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Vilde. Álláspontjuk jelentősen meghaladja a tradicionalistákét, azonban azt, hogy egy kérdés mikor válik biztonságivá, szerintük szigorú kritériumok alapján kell eldönteni. Elsődleges cél az adott kérdésnek a szokásos napi politikától való elhatárolása. Waever odáig megy, hogy a biztonságot a konfliktusos vagy a fenyegető viszonyok stabilizálásának definiálja, amelyet gyakran az állam veszélyelhárító mozgósítását jelenti. Ez a felfogás nyilvánvalóan keveri a biztonság és a biztonságpolitika egymástól jól elhatárolható fogalmait.

A Koppenhágai csoport ezzel szűkíteni igyekszik a biztonsági kérdésköröket, megkülönböztetve biztonsági tényezőként fellépő és ilyenként nem fellépőeket. Valójában már a szóhasználat is félrevezető, hiszen a securitization fogalmát már lefoglalta magának a pénzügyi szféra, amikor az értékpapír-kibocsátást jelöli azzal. Az sem teljesen világos, hogy mi vagy ki alapján dől el, hogy egy tényező mitől kerül egyik vagy másik kategóriába. Abban – gyakorlati szempontokat figyelembe véve – egyet lehet érteni, hogy kerüljenek elkülönítésre a fontos és a kevésbé fontos biztonsági tényezők. Az elkülönítés azonban nem előzheti meg azt az elméleti munkát, amelyben kielemezzük az összes biztonsági tényező helyét és szerepét,

befolyását – végső soron a világ biztonságára. Később is szem előtt kell majd tartanunk, hogy az egyes biztonsági tényezők súlya és szerepe a különböző régiókban, az eltérő körülmények hatására és a különböző időszakokban alapvetően eltérőek lehetnek. Fennáll annak is a veszélye, hogy a biztonsági tényezőként való besorolást nem objektív szempontok szerint, hanem a különböző – transznacionális, nemzeti vagy szubnacionális – szintek saját gazdasági vagy politikai érdekeiknek megfelelően szeretnék majd meghatározni. Ez pedig már téves biztonságpolitikák kialakításához vezethet, amely kifejezetten **csökkenti a biztonságot**. Barry Buzan-nal összhangban elsősorban a biztonsági tényezők objektív elemzési módszerei kidolgozására kell a fő figyelmet fordítani, amely munka elkezdésének feltétele a fogalmak egységes értelmezése.

A biztonság komplex voltának felismerése ugyanakkor annak kezelhetetlen voltára is ráirányította a kutatók figyelmét. Aki ugyanis szembenéz a biztonság összes szegmensével, azonnal tipizálni igyekszik az egyes nagy részterületeket. Barry Buzan a biztonság öt szektorát különbözteti meg, amelyeknek sorrendje is sokat elárul. Ezek a következők:

- **katonai** biztonság: az államok fegyveres támadó és védekező képességei és a többiek szándékainak állam általi érzékelése közötti kétszintű kölcsönhatás;
- **politikai** biztonság: az állam szervezeti stabilitására, a kormányzati rendszerekre és azokra az ideológiákra vonatkozik, amelyek az előbbiek legitimációját adják;
- **gazdasági** biztonság: az erőforrásokhoz való hozzáférés, a pénzügyi és piaci szükségszerűség a jólét és az állami hatalom elvárható szintjeinek biztosítására;
- **szociális** biztonság: amely a fenntarthatóságra vonatkozik, beleértve a tradicionálisan kialakult nyelvet, a kultúrát, a vallásokat valamint a nemzeti identitás és szokás elfogadható feltételeinek fejlődését;
- **környezeti** biztonság: kapcsolatban van a helyi és a planetáris bioszféra, mint alapvető ellátó rendszer fenntartásával, amelytől minden más emberi kezdeményezés függ¹³.

¹³ BUZAN, WAEVER, WILDE: Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers London 1998, pp. 1-5.

Ágh Attila szerint¹⁴ ugyanakkor a biztonság komplex fogalmának másik **öt komponensét** kell megkülönböztetnünk, amelyek azonban részlegesen átfedik egymást:

„1. **Gazdasági** biztonság – az adott ország stabil környezete, amelyen keresztül le tudja bonyolítani kereskedelmi kapcsolatait a világgal, illetve belső dinamikus gazdasági stabilitása, amely lehetővé teszi az állampolgárok életvitelének stabilitását és növekvő életszínvonalát is.

2. **Közbiztonság** – az adott társadalom védettsége a nemzetközi bűnözés, migráció és kábítószercsempészet, valamint a szervezett bűnözés (maffia) és a nemzetközi terrorizmus destabilizáló hatásával szemben, illetve a társadalom belső védettsége, az állampolgárok tömeges személyi és vagyonbiztonsága.

3. **Társadalmi** biztonság – az adott társadalmak biztonsága a kisebbségi – etnikai, vallási és nyelvi – konfliktusok destabilizáló hatásaival, fundamentalista és anómiás mozgalmakkal szemben, illetve az adott kisebbségek biztonsága, egyéni, állampolgári és kollektív lehetősége teljes értékű társadalmi aktivitásra.

4. **Politikai** biztonság – az adott állam politikai rendszerének biztonsága a tudatos vagy akaratlan beavatkozásokkal szemben a nemzetközi rendszerben, illetve olyan belső stabilitása, amely lehetővé teszi a sikeres és tartós konfliktusmegoldást és válságkezelést.

5. **Katonai** biztonság – az adott nemzet védettsége a külső katonai beavatkozással szemben, nemcsak a haderő fejlettsége, hanem az összes fentebb említett tényező alapján, beleértve a lakosság döntő többségének a stratégiai célokkal való azonosulását, azaz az adott biztonsági rendszer legitimitását is.”

A Biztonságpolitikáról szóló kézikönyvben¹⁵ a szerzők a biztonságot úgy definiálják, amely „végső soron értékek védelmét és biztonságát jelenti, olyan értékekét, amelyeket egy közösség tagjai elfogadnak, és fontosnak tartanak”.

¹⁴ Ágh Attila: *Nemzetbiztonság és NATO-csatlakozás: Nemzeti Katonai Stratégia az Új Világrendben, Új Honvédségi Szemle, 1998/2. p. 13-14.*

Ugyanakkor néhány oldallal később már egy másik szerző¹⁶ a biztonság fogalmát a veszély vagy fenyegetés ellentétpárjaként jeleníti meg. Kicsit később hozzáteszi még, hogy az emberek, közösségek és a társadalmak biztonságát veszélyeztető tényezők megítélése az emberiség történelme során koronként – a biztonság mindenkori felfogásának megfelelően – változott.

Ezek a példák is mutatják, hogy valójában a biztonságpolitika alapkövét jelentő „biztonság” fogalma **nem kellően tisztázott**, így nem nyújt biztos alapot a további kutatásokhoz. Felmerül az a lehetőség is, hogy a biztonságon az egyes kultúrák esetleg nem ugyanazt értik. (A legáltalánosabb biztonságértelmezésekre lásd az 1. számú mellékletet.)

Jogosnak tűnik a végkövetkeztetés, hogy a biztonság – eddig kellően nem elemzett – fogalmának két fő eleme van: egyrészt a statikus helyzet, állapot, amely valaminek a fennállását vagy hiányát jelzi, másrészt ugyanakkor van egy percepcionális összetevője, amely rendre megjelenik a fogalom magyarázatokban. Ez utóbbinak tehát „a biztonság mint érzet” kategóriájának a fontossága hangsúlyozottan jelenik meg a pénzügyi biztonság esetében (részletes kifejtését lásd. később).

3. A nemzeti (nemzetállami) középpont túlhaladottsága

A pénzügyi biztonság elemzésekor – az alapvető fogalmak tisztázatlanságán túlmenően – beleütközünk egy másik megkövesedett akadályba is. A hagyományos biztonságpolitikai gondolkodásban ugyanis nemcsak a biztonság katonai összetevői álltak a középpontban, hanem a nemzetállami kategória is olyan központi szerepet tölt be, amely természetsszerűleg megfelelt a kialakult nemzetállami szintű döntéshozatali eljárásoknak. A kialakított nemzetközi környezet is elsősorban a nemzetállamok közti megállapodások sorozata és együttműködésük folyamata volt.

¹⁵ Matus János – Ujj András: *Biztonság – Biztonságpolitika. (Kézikönyv tanároknak, 1997.)* SVKI, az ELTE Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Bp., 1997, p. 56-58

¹⁶ u. o. Fülöp Imre: *A biztonságot veszélyeztető tényezők*, p.71.

Ez különösen jól megfigyelhető a nemzetközi jog jelenlegi szerkezetében és szabályaiban. Időközben azonban olyan új döntéshozatali szintek jelentek meg, amelyek elemzése nélkülözhetetlen és valóságos jelentőségük megtagadása félrevezető lenne.

A tulajdonképpen hagyományosnak mondható Buzan-féle felosztás:

- nemzetek feletti
- nemzetállami

A valóság leképezése ugyanakkor árnyaltabb felosztást tesz szükségsszerűvé.

A pénzügyi biztonság elemzésénél ezért megkülönböztetem a:

- globális
- transznacionális (elsősorban regionális)
- nacionális
- szubnacionális szinteket, valamint
- az egyén¹⁷ szintjét.

A **globális szint** jelentősége a pénzügyek terén azért kiemelkedő, mert maga a globalizáció legtávolabbra a pénzügyek terén jutott. Az egymással összekapcsolt pénz- és tőkepiacok nemcsak, hogy behálózzák az egész világot, hanem kivétel nélkül mindegyik alsóbb szintre jelentős befolyást gyakorolnak. A globális pénzügyi biztonság ugyanakkor nemcsak befolyásolja, hanem sok esetben automatikusan meghatározza a biztonságpolitikai szereplők helyzetét, lehetőségeit. A globális pénzügyek ugyanakkor oly mértékben szakadtak el a reálgazdaságtól, olyan új pénzügyi iparággá vált, amelynek sajátos törvényszerűségei vannak. Jellemzője a gyorsaság, a hatékonyság, a tudományos-technikai forradalom vívmányainak gyors rendszerbe állítása, elsősorban a számítógépes rendszerek kialakítása terén. A globális szinten mindegyik biztonságpolitikai szereplő (lásd 4. fejezet) megtalálható, de korántsem azonos súllyal. Ezen súlybeli eltérés hatással van nemcsak a pénzügyi, hanem az általános biztonságra is. A nagymértékű globalizáció még a vállalkozások közül is elsősorban a pénzügyi szféra szereplőire jellemző. A globális méretű bankok, biztosítóintézetek és brókercégek sorába a vállalkozás nagyságának

¹⁷ Felmerült, hogy az egyén mint kutatási szint helyett inkább a családot kéne figyelembe venni, azonban a különböző kultúrák szerinti családfelfogásokban megnyilvánuló eltérések, valamint a családnak a XXI. században betöltött – esetleg csökkenő – szerepére tekintettel az általánosabb kategóriát veszem alapul.

növelésével, így összeolvadással vagy vállalat-felvásárlással újabb és újabb szereplők igyekeznek bekerülni. Ugyanilyen vállalkozási nagyságnövekedés tapasztalható az árutermelésben és a szolgáltatások nyújtásában, azonban ennek intenzitása korántsem éri el a pénzügyi szereplőkét. A globális szint jelentőségét növeli a világ tőzsdéinek hálózata, amelyek egymásra is jelentős hatással bírnak.

A **transznacionális szint** a globális szinttől szervezettségében és kiterjedtségében különbözik. Jelentőségét elsősorban a regionális politikai és gazdasági együttműködések, valamint a globális szintet el nem érő szolgáltató és termelő vállalatok súlya adja meg. Úgy tűnik, hogy a közös érdekek mentén a nemzeti politikai elitiek könnyebben mondanak le államuk szuverenitásáról - a közös érdekek mentén – egy, az általuk még jobban kezelhető regionális szervezet vagy szövetség javára. Nyilvánvalóan várat magára annak felismerése és elemzése, hogy a regionális szinteket a globális pénz- és tőkepiacok, árutermelő és szolgáltató cégek, a globális biztonsági veszélyek és kihívások, valamint a globális kultúra mennyiben haladják meg már napjainkban is. A regionális szintek pénzügyi elkülönülése különösen szembetűnő a három nagy valuta - az amerikai dollár, az európai euro és a japán jen - befolyási övezeteinek kiterjedésével.

A XXI. század küszöbén a **nemzeti (nemzetállami) szint** látványos gyengülésének lehetünk tanúi. A nemzetállamok szuverenitása fokozatosan csökken. Egyrésztől oly módon, hogy a globális és a transznacionális pénzügyi-gazdasági folyamatok révén jelentős döntési kompetenciák úgy kerülnek ki a nemzetállami szintről, hogy azzal az állami politikai és gazdasági döntéshozók nem értenek egyet, illetve igyekeznének megakadályozni azt. A nemzetállami szuverenitás csökkenésének másik módja a szándékolt átruházás, amelyet elsősorban politikai és katonai, de jelentős mértékben gazdasági kérdéskörökben is megfigyelhetünk. Ez utóbbi eset egyik legjobb példája az Európai Unió, ahol a közösségi szuverenitás javára az egyes államok – döntően saját érdekeik mentén – saját szuverenitásuk gyakorlásának jelentős részéről lemondanak. De ilyennek kell tekintenünk a NATO-t is, ahol ez idáig a katonai döntéshozatalok jórésztét helyezték közös irányítás alá, azonban a NATO már ismertetett szélesebb biztonsági felfogásának megfelelően közös biztonságpolitikai döntéshozatal jöhet létre. Ugyanakkor a nemzeti szinten belül egyre nagyobb a feszültség a régi és új

feladatok, valamint a rendelkezésre álló erőforrások között. A nemzeti döntéshozók a felelősök elsősorban az állampolgárok szociális, gazdasági és politikai biztonságáért, miközben az anyagi alapok egyre inkább transznacionális és globális szinten jelennek meg. Jelentős feszültséget okoz az is, hogy a nemzetek feletti szintek gazdasági hatalmával szemben még jelentős nemzeti szintű politikai hatalom áll szemben. A politikusok pedig könnyedén lemondanak államuk szuverenitásának egyik vagy másik részéről, de saját hatalmukról soha. A regionális szintű politikai rendszerek kialakítása pedig még az Európai Unión belül is kezdetlegesnek mondható, az Európai Unió választások nagyrészt érdektelenségbe fulladnak. Hiába léteznek az Unión belül egységes regionális pártok, ha azok lényegében nem egységesen, hanem az egyes nemzetállamok pártjainak elkülönültségében működnek.

A **szubnacionális szint** szerepe ugyancsak felértékelődik. A hagyományos nemzetállami szintű szuverenitás egyes elemei nemcsak a globális és transznacionális szintekre kerülnek át (például a gazdasági- pénzügyi döntéseket transznacionális cégek igazgatótanácsaiban hozzák meg), hanem a demokratikus folyamatoknak megfelelően egyes állami feladatokat és jogosítványokat a helyi önkormányzatokra ruháznák át, beleértve a feladatok ellátásához szükséges pénzügyi fedezetek megteremtését, az adóztatás jogának a helyi szintre történő delegálását is. Ugyanígy másfajta szerepe és felelőssége van egy helyi (szubnacionális) gazdasági vállalkozásnak, mint egy transznacionálisnak.

A nemzeti szint szerepének csökkenése azonban nemcsak a nemzetek feletti szinteket erősíti, hanem ennek ellenpontja is megjelenik. A demokratikus formák világméretűvé válásával az egyén szabadságfoka jelentősen megnő. Ennek keretében általánossá vált az a politikai gyakorlat, hogy az egyének tömegei rendszeresen újraválasztják a politikai vezetőket. Az egyén ugyanakkor nemcsak politikai jogait tudja egyre nagyobb mértékben gyakorolni, hanem – bár az egyes államokban eltérő mértékben – egyéni gazdasági és egyéni szociális jogait is. Elsősorban a fejlett országok állampolgáira jellemző az, hogy olyan jelentős mértékű megtakarításokat halmoztak fel az utóbbi időben, amely megtakarítások befektetésével nemcsak a saját államuk, hanem a nemzetközi pénzügyi rendszert is befolyásolni tudják. Ez még akkor is igaz, ha az egyének ezt a döntési kompetenciát

átruházzák azokra a befektetésekre szakosodott cégekre, amelyek hatékonyabban, olcsóbban és kisebb kockázattal képesek ezeket a döntéseket meghozni. Ezek a szolgáltatók ugyanakkor ugyanúgy versenyeznek az egyének megnyeréséért, mint ahogy teszik az árutermelők, abból a célból, hogy az általuk termelt árukat eladhassák a számukra. Az egyének megnyerése a fő célja végső soron a politikának is, hiszen az egyén hozza meg tiszta és világos döntését az adott politikai választásokon, akár azáltal, hogy elmegy szavazni vagy sem, avagy melyik pártra, politikusra szavaz. Mindezek a tényezők pedig arra mutatnak, hogy az egyén nemcsak a pénzügyi biztonságban, annak kialakításában vagy csökkenésében játszik szerepet, hanem az általános biztonságában is.

4. A biztonságpolitikai szereplők

Fontos az egyes szinteken megjelenő szereplők azonosítása is. Természetesen a biztonságra másként van hatással egy gazdálkodó szervezet, ha az jelentős tőkeerejű és a tevékenységét a globális világ jelentős részén fejti ki, és másként hat egy regionális vagy helyi vállalat. Első helyen kell említenünk mindazokat a pénzügyi és gazdasági szereplőket, beleértve a bankokat, biztosítóintézeteket, brókercégeket, bármilyen terméket vagy szolgáltatást előállító **vállalkozásokat**, amelyek tevékenységükkel különböző emberi szükségleteket elégítenek ki, avagy megteremtik más szintek működésének anyagi alapjait. Egyre nagyobb hatást gyakorolnak ugyanakkor azok a vállalatóriások - már csak méretüknél fogva is -, amelyek az egész világot behálózzák. Hatásuk többféle lehet. Egy-egy területen meghatározóak lehetnek a nacionális, szubnacionális vagy az egyén szintjén is. Vagy úgy, hogy nyersanyagokat és félkész termékeket vásárolnak onnan, így teremtve meg az adott terület népesség-eltartó képességét, vagy úgy, hogy bér munkában termékeket gyártatnak, vagy úgy, hogy transznacionális tevékenységük révén az egyik régióban megtermelt jövedelmüket egy másik régióba szivattyúzzák át.

A cégek mellett ki kell emelni a globális (például ENSZ, WTO), a transznacionális (például EU), a nacionális és szubnacionális szintek **bürokráciáját**, mint olyanokat, amelyek jelentős szerepet játszanak a biztonság megteremtésében, helyreállításában, vagy akár egy rossz döntéssel csökkentésében. Különösen a

nacionális szintű bürokráciák szerepe jelentős a biztonságpolitikák alakításában. Ennek megfelelően megkülönböztethetünk globális, transznacionális, nacionális és szubnacionális biztonságpolitikákat egyaránt. Természetesen a történelem során a nacionális biztonságpolitikák fejlődtek ki a legteljesebb mértékben, de a globális biztonság letéteményese az ENSZ viszonylagos gyengesége ellenére, vagy mellett a transznacionális biztonságpolitikák egyre jobban előtérbe kerülnek. Ennek elsődleges oka az, hogy a globálisnál kisebb méretű és a közös veszélyekkel és kihívásokkal együttesen szembenézni kénytelen alakulatok jobban felismerik a közös biztonságpolitika nyújtotta előnyöket. Ugyanakkor a túlreprezentált nacionális bürokrácia szívós utóvédharcokat folytat a biztonságpolitika meghatározásában elfoglalt helyének megőrzéséért, annak ellenére, hogy mind a biztonsági kihívások, mind a kezelésükre fordítható eszközök egyre inkább meghaladják a nacionális szintek lehetőségeit. A politikai berendezkedések különbözőségei ellenére a pártokat és a szakszervezeteket – a biztonság szemszögéből – célszerű a hatalomgyakorlás bürokráciájához sorolni. Különösen a választási jellegű pártokat, ahol valójában a hagyományos értelemben vett pártszervezet nem is létezik, az egyedüli összekötő erő az adott választás megnyerésén keresztül a politikai hatalom megszerzése. A választások után a hagyományos bürokrációkban végrehajtott tömeges személycserék is a hatalomgyakorlás bürokráciájának egységes kezelését támasztja alá.

A nem kormányzati szervezetek (**NGO-k**) robbanásszerű fejlődésen mennek keresztül. Ennek csak egyik oka az, hogy a tudományos technikai forradalom megteremtette annak a lehetőségét, hogy például az Interneten keresztül a világ bármely részéről azonos érdeklődésű emberek százazrei kapcsolódhassanak össze egy azonos cél érdekében. A másik ok ugyanakkor az, hogy a kialakult globális és transznacionális politikai jellegű bürokráciák szívesen működnek együtt globális és transznacionális NGO-kkal. Erre különösen az érdekegyeztetés miatt van szükség, ugyanis az Európai Unióban is csak kezdetleges formában működnek a transznacionális pártok. Ezt az űrt tölthetik be az NGO-k, ugyanakkor ezeknek működése ugyanúgy szabályozatlan, mint a transznacionális és globális cégek működése. Ez annak a veszélyét rejti, hogy olyan NGO-k is megjelenhetnek transznacionális és globális szinten, amelyek a demokrácia minimumát sem képviselik és/vagy finanszírozásukat szervezett bűnözői vagy terrorista csoportok

biztosítják. Más NGO-k esetében felmerül a gyanú, hogy kizárólag globális és transznacionális cégek lobby-szerveiként működnek, azonban a cég pénzéből való gazdálkodásuk titokban marad. Megint más NGO-k esetében felmerül az a lehetőség, hogy egyes nagy államok saját nemzeti érdekeiknek megfelelően gyakorolnak befolyást a nem kormányzati szervezetek működésére, így kényszerítve a globális és transznacionális politikai szervezeteket együttműködésre. Az biztos, hogy a jelenlegi szabályozatlanság nem zárja azt ki, hogy az NGO-k negatív tartalommal is nemzetközi szintésre léphessenek. A jelenlegi tendenciákból úgy tűnik, hogy ezen szervezetek közül csak bizonyos témakörrel foglalkozók válhatnak globálissá, így például a környezetvédők, a feminista mozgalmak, a feketék jogaival foglalkozók, és bizonyos szakértők idesorolják egyes vallások, például az iszlám ilyen módon szerveződő csoportjait is.

A biztonságpolitikát alakító szereplők közül - jelentőségük miatt - külön említést igényelnek a **kutatóintézetek** és kutató egyetemek. Ezek azok a helyek, ahol intenzív kutatás folyik a biztonságpolitika és békekérdések tárgykörében, amelyek hatást gyakorolhatnak a különböző szintű döntéshozókra. Természetesen nem minden kutatóintézet képes arra, hogy akár a saját országa kormányának biztonságpolitikai irányára valamely hatással is legyen (ez a képtelenség nem csupán az intézet tudományos tevékenységének színvonalát minősítheti).

Az **egyén** mint biztonságpolitikai tényező, eddig elhanyagolt területe volt a biztonságpolitikai kutatásoknak. Jórészt más tudományágak (szociológia, pszichológia, politológia stb.) körébe tartozónak tekintették a vele való foglalkozást. Ugyanakkor könnyű közvetlen kapcsolatot találni például az egyéni választásokon alapuló politikai berendezkedés és az általa generált biztonságpolitika között. Valójában a biztonság fogalmának újraelemzése adja meg a kulcsot: aki szembenéz a biztonságnak a legkülönbözőbb kultúrájú felfogásával, nem tagadhatja annak perцепcionális (érzeti) elemét. Percepcióra pedig csak az egyének képesek.

Valójában a biztonságpolitikai elemzések helyesen mozdultak el a nemzetállami szintről a hangsúlyosabbá váló transznacionális szint irányába. Ugyanakkor hiba lenne az elmozdulás másik irányát figyelmen kívül hagyni. Ez pedig

az egyén, mint individuum szerepének hangsúlyosabbá válásában mutatkozik meg, még a biztonságpolitikában is.

A különböző döntéshozatal-elméleti iskolák képviselői az egyéni percepció jelentőségét már korábban is felismerték a döntéshozatalban (például a kubai rakétaválságban a döntéshozatalban közvetlenül szerepet játszó egyének a maguk percepcióival hogyan akadályozták meg egy lehetséges világháborút). Ma már többről van szó. Az egyénnek a biztonsági rendszerben való figyelembevétele elengedhetetlen. Még egyszer hangsúlyozom, hogy nem csak úgy, mint a transznacionális, nemzeti vagy szubnacionális szintek döntéshozóiaként, hanem az egyének és az egyének tömegeinek, mint a biztonsági rendszerek **valóságos alkotóelemeinek** a figyelembevétele is különösen fontos. Az egyén és a civil szféra biztonságra gyakorolt hatását szintén az észak-európai államokban kezdték felismerni. Az ún. „civil” biztonság azonban nem különítette el eléggé a nem kormányzati szervezeteket az egyénektől, illetve még mindig jóval nagyobb hangsúlyt kaptak a szervezetek az egyénhez képest.

Az egyéni döntések és azok közvetlen, illetve közvetett hatása jelentősen felértékelődött. Ez a tendencia különösen jól megfigyelhető a pénzügyek keretében. Ne feledjük, hogy csak a japán magánszemélyek megtakarításai összességükben elérik a 11 trillió USA-dollárt. Ezek a megtakarítások a japán szabályok szerint ez idáig kizárólag a japán kormány döntési lehetőségeit növelték, hiszen a pénzügyi piacnak ezen szegletébe egyszerűen nem engedték be a külföldieket. Ugyanakkor – elsősorban az USA nyomására – 1998. április 1-jétől életbe lépett a befektetési alapok új szabályozása, amikor a valutakereskedelmet liberalizálták. Az addig zárt pénzügyi piacot még inkább az 1998. december 1-jén elfogadott értékpapír-befektetési alapok törvénye nyitotta meg a külföldiek számára. A japán magánszemélyek tehát egyre inkább saját maguk tudják azt eldönteni, hogy hatalmas mennyiségű megtakarításaikkal a hazai, az ázsiai, az észak-amerikai vagy akár a fejlődő piacokra befektető alapokat részesítik előnyben. Személyes döntésükkel **ezáltal közvetlenül is befolyást** gyakorolhatnak a világ pénzügyi rendszerére, és ezen keresztül az egyes nemzetek biztonságára is.

Mint látjuk, kiemelt szerepe van az egyéneknek, mint biztonságpolitikai szereplőknek. Ezt a kiemelt szerep elsősorban azt jelenti, hogy az egyének minden

szinten döntéshozatali minőségükben jelennek meg. Ennek megfelelően a döntéshozók percepciói a külvilágról, a biztonsági veszélyekről és a biztonságpolitikai válaszokat igénylő történetekről alapvetők az adott szint biztonságpolitikájának meghatározásakor. Ugyanakkor az egyének szerepet játszanak az új típusú biztonsági kérdéseknél is:

- Ilyen például, amikor egy adott régióban az egyének tömegesen - valamilyen fenyegetettség, veszély avagy csupán kockázat miatt - döntenek úgy, hogy elhagyva hazájukat egy másik államban próbálnak letelepedni (migráció).
- Ilyennek minősülhet (a demokratikus államberendezkedésű országok számának növekedése mellett) a rendszeres gyakorisággal megtartott demokratikus választások is, amikor egyének tömegei – az őket ért különböző behatások alapján – egyik vagy másik pártra leadva szavazatukat, befolyásolják a nemzeti vagy kisebb súlyban a transznemzeti (például EU) szint döntéshozatali folyamatának változását.
- Továbbá az egyének hoznak meg olyan pénzügyi döntéseket, amelynek során megtakarított pénzüket részvénybe vagy államkötvénybe fektetik, egyik vagy másik biztosítónál helyezik el. Életbiztosításba vagy nyugdíjbiztosításba, esetleg egészségügyi biztosításba fektetik, avagy az adott biztonságihiányos országból kimenekítve amerikai dollárt vásárolnak és azt egy svájci széfben helyezik el.

Mivel az utóbbi időkben jelentősen megváltoztak a pénzügyi lehetőségek, ezért ezek a kérdések már a pénzügyi szemlélethez vezetnek bennünket.

5. A pénzügyi szemlélet uralkodóvá válása

5.1. Pénzügyi szemlélet a biztonságpolitikai szereplőknél

Előzetesen célszerű megemlítenünk azt, hogy a pénz fogalmilag csak az ártermelésben juthat szerephez. A korábbi időszakokban azonban az ártermelés – a nevéből fakadóan – elsősorban áruk termelését jelentette. Ennek megfelelően kitüntetett jelentősége volt az eladható áruk minőségének. Később a különböző marketingmódszerek segítségével előtérbe került a fizetőképes kereslet hatékony felkutatása, majd ilyen kereslet mesterséges gerjesztése. A **vállalati** döntések meghozatalakor ennek megfelelően változott meg a döntéshozatali szemlélet is.

Ahhoz, hogy egy vállalat működni tudjon, számos különböző gépre, berendezésre, gyárépületekre, irodákra van szüksége. Ezeket a reáleszközöket a vállalat általában pénzért vásárolta meg, ahogyan a védjegyeket, szabadalmakat, vagy más immateriális eszközöket is. Tagadhatatlan, hogy az árutermelés korábbi szakaszaiban is a pénznek jelentős szerepe volt. Ugyanakkor mára a döntéshozatali szemléletet egy modern vállalatnál annyira eluralta a pénzügyi szemlélet, hogy a gyártócsarnokot vagy az irodaházat a cég képes eladni egy ingatlanokkal foglalkozó másik cégnek, és attól azt visszalízingelni.

És ami ennél is fontosabb: a siker szokásos mércéje ma már nem a kitűnő minőségű áru vagy szolgáltatás előállítása, és nem is a piaci igények minél magasabb fokon való kielégítése, hanem a pénzben kifejezhető haszon nagyságának alakulása. Mindez az élőmunka és a természeti erőforrások kizsigereléséhez vezet. Ezen az sem változtat, ha a pénzügyi haszon új formái kerülnek előtérbe, nevezetesen ha nem a hagyományos értelemben vett profit, hanem a vállalkozás részvényekben mért értéke válik mértékadóvá. Azt pedig, hogy egy cég mennyit ér, általában a tőzsdéken lehet hatékonyan lemérni. Mivel azonban a tőzsde működésében a pszichológiai tényezők rendkívüli jelentőséggel bírnak, ez a folyamat is jelzi egyrészt a percepciók megnövekedett szerepét, másrészt viszont a globalizálódott információs rendszerek fontosságát. Azt ugyanis, hogy egy cég részvénye mennyit ér – tehát a vezetősége mennyire sikeres – most már nemcsak a termelés milyensége, hanem a globális pénzügyi piacok állapota és a pszichológiai várakozások egyaránt befolyásolják. Előállt az a helyzet, amikor a vállalat felsővezetősége csak azért kap hatalmas jutalmakat, mert a világ vezető tőzsdéin nőttek az árfolyamok, így egy kisebb tőzsdén is megemelkedett az adott cég értéke. Ugyanennek ellenkezője is igaz lehet, hiszen például az 1998-as orosz pénzügyi válság megmutatta, hogy a magyar cégek értéke rohamosan csökkent anélkül, hogy arra a reálgazdasági folyamatok alapot adtak volna. A vállalkozások vezetőinek pénzcentrikussága logikusan vezetett el egy olyan állapothoz, amikor nagy hagyományokkal rendelkező termelő és szolgáltató cégek minden vagyonukat eladták, sokszor az egész termelést megszüntették, kizárólag azért, mert a javakért kapott pénzeket nagyobb haszonnal lehetett befektetni a világ tőzsdéin. A folyamattal kapcsolatos negatív hatásokat csak felerősítette a globalizáció. Előállt az a helyzet, hogy az egyik országból nemcsak azért telepítették át a termelést a másik országba,

mert abban sokkal alacsonyabb bérekkel kalkulálhattak a cégek, így a pénzügyi haszon jelentősen nagyobb volt, hanem azért is, mert a pénzügyi szemléletmódban meghozott döntések a világ egy egészen másik részében keletkeztek beruházásokat.

Ugyanez a szemléletmód vált egyre inkább uralkodóvá a különböző **bürokráciákban** is. Történt ez annak ellenére, hogy hagyományos értelemben a bürokráciának nincsen jövedelemtermelő képessége, és elsősorban a nemzeti szintű bürokráciák rendelkeznek pénzügyraelosztó hatalommal. A pénzügyi szemlélet elterjedése indukálja például azt a folyamatot, amikor az államok különböző funkcióikat más szervezetekre vagy magukra az állampolgároknak kívánják áthárítani. Az természetesen elfogadható, hogy a különböző állami berendezkedések, a különböző történelmi fejlődési utak és a különböző fejlettségi szintek országokként és kultúráként eltérő állami funkciók közös fenntartását teszik szükségessé, azonban a folyamat kezd ellenőrizhetetlenné válni. Gyakran hangoztatott érv, hogy az állam a legrosszabb tulajdonos, valójában bizonyos – a közösségnek alapvető és fontos - funkciók esetében ez egyáltalán nem biztos, hogy így van. A világon mindennapossá váltak az ivóvízhálózatok, gáz és elektromos áram szolgáltatók privatizációi, azonban amikor a börtönöket adják „gebinbe” láthatatlanná válik a folyamat vége. A túlhajszolt pénzügyi szemléletmód, amelyik kizárólagosságra tör a döntéshozatalok esetében eljutott odáig, hogy egyes vállalkozások eladták mindenüket, elbocsátották dolgozóikat és kizárólag a pénzük befektetésével jutottak újabb és nagyobb haszonhoz. A közösségi funkciók esetében talán nem kéne eljutni egy olyan szintre, amikor az állam nevében eljáró szűk hatalmi elit csak az adóbeszedés állami monopóliumát tartja meg, azonban cserébe nem ad semmit, mindent a piacra bíz. Azt, hogy végül is a közösségek különböző szintű szerveződéseinek (helyi, nemzeti vagy regionális szint) milyen forrásból milyen közösségi feladatokat kellene ellátniuk, célszerű lenne, ha nem a politikusok döntenék el, hanem ezeket a döntéseket sokoldalú biztonsági tanulmányok alapoznák meg.

Az **NGO-k** pénzügyi szemléletéről már nehezebb általános képet festeni. Ezek a szervezetek ugyanis döntő többségükben hangsúlyozzák, hogy nem profitorientáltak. Valójában az NGO-k robbanásszerű terjedése mögött is jelentős

pénztömegek mozgását lehet tapasztalni. Az egyik legnagyobb gond az, hogy ezen szervezetek feladatköre, hatásköre, működése máig nem kellően körülhatárolt. Jelentős részük valójában csak a globális vagy transznacionális vállalkozások lobbyszervezeteként működik. Ekkor egy adott transznacionális cég vagy cégcsoport érdekében, de burkolt formában lép fel a nemzetközi, illetve az egyes nemzetállami szintek bürokráciája irányába, főként abból a célból, hogy azok döntéseit megváltoztassa vagy olyan befolyást gyakoroljon rájuk, amely által a cég még nagyobb profitra tehet szert. Ennek veszélyesebb formájával találkozhatunk akkor, amikor az NGO-kat kifejezetten rejtett formában szervezett bűnözői csoportok pénzelik. A cél azonban ugyanaz, a bürokráciák befolyásolása saját érdekeik mentén a befolyásoló érdekei mentén. Csak kevés olyan NGO-val találkozhatunk, amely valóságos közös feladatot lát el. Elsőként említhetjük a környezetvédelemmel foglalkozókat, akik a környezet globális és transznacionális leigázóinak megfelelő globális és transznacionális szinten tudják felvenni a harcot. Az sem elképzelhetetlen, hogy egyes nemzetállamok hoznak létre vagy támogatnak egyes NGO-kat abból a célból, hogy saját érdekeiket jobban tudják érvényesíteni.

A biztonságpolitikai szereplők mindegyikénél, úgy a vezetésben mint a végrehajtásban, azonban **emberek** dolgoznak. Ezekre a személyekre pedig jellemző, hogy a munkáltatójuk, a szervezetük érdekeinek szem előtt tartása mellett fontosnak tartják saját, személyes érdekeiket is. Ez az érdek lehet saját karrierjük alakulása, tudásuk és képességük fejlesztése, döntő mértékben azonban a saját pénzügyi érdekeik mozgathatják őket. Érdekes megfigyelni, hogy a vállalkozások pénzügyi lehetőségeinek növekedése milyen hatásokat gerjeszthet más szektorokban. Nemcsak arról van szó, hogy - amennyiben a vállalkozások a felsőszintű vezetőiket az átlagosnál jóval nagyobb mértékben tudják megfizetni, mint a hagyományos bürokráciák a saját vezetőiket - ez egy elvándorlási folyamatot indít el. Ez az elvándorlás ráadásul úgy is rontja a bürokráciák hatékonyságát, hogy a bürokráciában maradottak frusztráltak lesznek, hiszen ők is úgy gondolják, hogy tevékenységükért sokkal nagyobb anyagi elismerést érdemelnének. Láthatóvá válnak és felerősödnek azok a földrajzi és szintbeli pénzügyi feszültségek, amelyek az egyes földrajzi vagy szintbeli kereseti lehetőségek közötti különbségekre alapozódnak. A következmények a feszültségek jellegétől és a más tényezők

hatásaitól függően agyelszívás, migráció vagy akár az észak-dél ellentétének aposztrofált - pénzügyi, gazdasági alapú - politikai feszültség növekedése lesz.

Az egyének pénzügyi szemléletének változása, illetve a pénz előtérbe kerülése több területen is érezteti hatását. Egyrésztől úgy a vállalkozások mint a bürokráciák vezetői és dolgozói nap mint nap szembesülnek egy olyan lehetőséggel, hogy a vállalatuk vagy a közösség érdekeivel szemben inkább a saját pénzügyi érdekeiket érvényesítsék. Ezzel a szemléletmóddal hozható összefüggésbe az úgynevezett „fehérgalléros bűnözés” rohamos elterjedése, hiszen elsősorban a felsővezetők vannak azon képességek és információk birtokában, amellyel saját hasznukat könnyen érvényesíthetik. Ugyanez igaz a bürokráciák csúcsát jelentő politikai vezetőkre, akik – mint általában a beosztottak is – a sikeres vállalkozások felsőszintű vezetőinek fizetését és javadalmazásait tekintik olyannak, amely őket megilletné. Ugyanakkor az egyénnek, mint a társadalom alapegységének lehetőségei is nagy mértékben megnövekedtek. A világban végbement demokratikus folyamatok átjárhatóvá tették az államhatárokat, a tudományos-technikai forradalom pedig lehetővé tette a tömegméretű légi turizmust. A globalizálódott információs rendszerek, különösen a média, nap mint nap szembesíti az egyént azzal a lehetőséggel, hogy utazhat, tárgyakat birtokolhat, fogyasztat, és mindezt egyetlenegy feltétellel: **ha van pénze!!** Az egyénnek ez a kitágult döntési szabadsága ugyanakkor az értékek választásának problémáját is felveti. Vajon összemérhető-e a családban egy második vagy harmadik gyermek megszületése azzal a lehetőséggel, hogy hosszú távon az a család – kellő pénzügyi eszközök hiányában – nagy valószínűséggel nem fog tudni majd rendszeresen külföldi nyaraláson részt venni? Összemérhető-e egy új személygépkocsi vásárlása azzal a többletmunkával, amely idő alatt az egyén nem tud elég időt szakítani gyermekeire, családtagjaira, nem vesz részt a kis- vagy nagyobb közösségek életében? A pénzügyi szemléletmódnak az egyénknél történő előtérbe kerülése ugyanakkor teljesen más megvilágításba helyezheti a szegény és gazdag országok közötti különbségeket, avagy az országon belül a szegény és gazdag rétegek közötti különbségeket. Kérdés, hogy az egyénben a ki nem elégített szükségletek indukálhatnak-e olyan feszültséget, amely akár az adott országban vagy az adott régióban végül is fegyveres konfliktusban vezetődik le?

5.2. A pénzügyi szemlélet és a biztonságpolitika:

A pénzügyi szemlélet nemcsak úgy jelenik meg, mint a pénzügyi kérdések döntő fontosságúvá válása, hanem úgy is, hogy az alapvető döntéshozatalok a különböző szinteken elsősorban pénzügyi jellegű döntéssorozatokká válnak. Így van ez a biztonságpolitikai kérdések esetében is. Az adott ország hatalmon levő politikai elitjének úgy országos, mint a helyi szinten évente visszatérő jelleggel döntést kell hoznia az éves költségvetésekről. Ezek megjelenési formája a törvények, illetve a helyi rendeletek. Végso soron ezek a költségvetések jelentik az adott ország és állampolgárainak biztonságát szavatoló államhatalmi eszközök működésének kereteit. Az éves költségvetések szoros összefüggésben vannak a több évre elhúzódó beruházásokkal, közöttük olyanokkal is, amelyet egy korábbi – esetleg ellenségesen kezelt – politikai kormányzat indított el. Az adott költségvetésben megmutatkozik a következő generációkkal szembeni felelősségvállalás, vagy annak hiánya is. Ez történhet olyan módon, hogy szükséges (környezetvédelmi) beruházásokat nem indítanak el, amelyek a következő generációk élet-minőségére lesznek hatással, illetve a probléma későbbi kezelése sokkal többbe kerül majd az utódoknak. Az éppen uralmon levő politikai hatalom elindíthat olyan beruházásokat, amelyek akár több évtizedig jelentősen megterhelik a következő éves költségvetéseket, ugyanakkor a beruházások szükségszerűsége nem bizonyított, az adott ország érdekét nem, vagy nem kellően szolgálja. Az adott döntés nem kellő dokumentáltsága felveti azt a lehetőséget is, hogy a döntés nem az országérdeket vette figyelembe, hanem valamely csoport lobbytevékenységének az eredménye.

Ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy transznacionális vagy az államon belüli csoportról van-e szó. Jellemzően felvetheti a politikai korrupció kérdését, különösen úgy, hogy az adott politikai párt vagy pártok, illetőleg egyes tagjaik közvetlen anyagi előnyben részesültek a döntéshozatalukkal kapcsolatban. A helyzetet nehezíti, hogy a politikai pártok a világ legtöbb országában alulfinanszírozottak, így az egyre többbe kerülő fenntartás és a még több pénzt igénylő választási kampányok finanszírozása tág teret ad a titkos pénzügyi alapok politikai korrupció útján való feltöltésére. A megváltozó külső körülmények, illetve a rossz politikai (beleértve a gazdaság-, szociál-, környezetvédelmi- stb. politikákat)

közvetlenül is elvezetnek az adott állam olyan eladósításához, amelyet a következő generációk fognak megfizetni. Ebből a szempontból külső és belső eladósítást különböztethetünk meg, de mindkettőre jellemző az, hogy a politikai döntéshozók mozgásterét csökkenti, bizonyos esetekben kiszolgáltatottá teszi az államadósságok finanszírozói felé.

Az éves költségvetések olyan döntési kényszert jelentenek a politikusoknak, amely végső soron az adott ország jelenbeli és jövőbeni biztonságát teljesen meghatározzák. Egy-egy pénzügyi tétel áthelyezése vagy áthúzása alapvetően meghatározza az adott állami szféra működését, így közvetlen kihatással lehet a biztonságra. A nemzeti szint pénzügyi lehetőségeinek beszűkülésével azonban egyre gyakoribb az állami feladatvállalások csökkentése, vagy a meglévő feladatok alulfinanszírozása. Mindezek a pénzügyi kérdések közvetlenül biztonságpolitikai kérdésként merülnek fel. Az egyes államok parlamentjei által elfogadott éves költségvetések ugyanakkor elsőrendű terepei a végrehajtó hatalom működésének ellenőrzésére is. Ha a költségvetési jogszabályokban nem csak a kiadási oldalt, hanem a bevételi oldalt is megnézzük, láthatjuk, hogy a nemzeti és a szubnemzeti politikai döntéshozók közvetlen pénzelvonással befolyásolják mind a vállalkozások, mind pedig az egyének pénzügyi lehetőségeit, amikor különböző adókat és illetékeket vetnek ki rájuk.

Az éves költségvetések kimunkálása és a döntéshozatal olyan komplex tudást igényel, amelynek komplexitása magának a biztonság fogalmának komplexitásából adódik. Ennek megfelelően a döntéshozókat a fejlett demokráciákban nagy létszámú és a napi politikától független kutatóintézetek és központok támogatják. Elsőként kell megemlíteni az Amerikai Egyesült Államok törvényhozásában működő CBO-t, de jelentős és a pártpolitikától független kutatói hálózatot működtet a londoni törvényhozás könyvtára is. Szervezetileg is független kutatóintézetek kapnak megbízásokat, mint például az amerikai Rand Corporation, valamint a stockholmi SIPRI. Egyet kell értenünk Kőszegvári Tiborral abban, hogy „a kihívások reális felmérése, lehetséges nagyságának, erejének, idejének alapos elemzése nélkül nem oldható meg az ország biztonságát szavatoló biztonsági és védelmi politika

kialakítása...”¹⁸ Különösen így van ez akkor, ha a biztonság fogalmát a NATO által is elfogadott széles értelemben használjuk.

Amennyiben egy országban a jogszabályokban megtestesülő hatalomgyakorlás nem alapul reális számításokon, professzionális, megalapozott és független elemzéseken, az ország érdeke szükségszerűen csorbát szenved. Tág tere nyílik ugyanis az adott ország érdekeivel összhangba nem álló vagy csak kevésbé álló más érdekek érvényesítésének. Ezek az egyéb érdekek egyaránt lehetnek szubnacionálisak, egyéni szintűek avagy transznacionálisak. Jellemzően az éppen uralkodó pártok saját párt- vagy pártcsoport érdekeit, avagy a hozzájuk kapcsolódó gazdasági csoportosulások részérdekeit igyekeznek országérdekként beállítani. Ezek az érdekösszeütközések pedig minden évben megjelennek az adott éves költségvetési törvény elfogadásakor. Külön feszültségek forrása az is, hogy ha a végrehajtó hatalom nem látja el megfelelő információkkal a törvényhozói hatalmat abból a célból, hogy saját tevékenységét minél rejtettebben végezhesse. Az átláthatóság (transzparencia) mára már alapvető követelmény lett a demokratikus költségvetések vonatkozásában is, beleértve a katonai és titkosszolgálati kiadásokat egyaránt. Addig azonban, amíg ezt a pénzügyi átláthatóságot az egyes országok igen eltérő szinten tartják magukra nézve kötelezőnek, maga az adatok publikálása is nemzeti biztonsági kérdésként jelenik meg.

Alig egy évtizeddel korábban egy cég döntéseit marketing szemlélettel hozta meg, ami alatt azt értjük, hogy elsőrendű tényezőként a piac – valós vagy gerjesztett – szükségleteit vették alapul, és így indították a gyártást. Természetesen most is fontos az, hogy a piac mit igényel, de a kérdés úgy merül fel, hogy mit tud megfizetni az a piac, és főként milyen haszonnal lehet termelni egy adott termékcsoporthoz. Számtalan nagy gyártási hagyománnyal rendelkező céget csak azért adtak el, mert az érte kapott pénzmennyiséget a nemzetközi pénzpiacokon nagyobb haszonnal lehetett befektetni, ráadásul úgy, hogy azért nem is kellett jelentős erőfeszítéseket tenni. A „haszon mindenekfelett” vált jellemzője a nemzetközi gazdálkodóknál és szolgáltatások nyújtóknál egyaránt. Ez persze nem újdonság, hiszen a kapitalizmus alapelemeihez tartozik, mintegy motorját jelenti a haszonra való törekvés, ugyanakkor eddig a nemzeti (nemzetállami) szintek a közérdek érdekében olyan

¹⁸ Kőszegvári Tibor: *A biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek, Hadtudomány, 1996. évfolyam 3. szám, p.30.*

szabályozásokat vezettek be, amely által a biztonságot fenyegető kockázatok jelentősen mérséklődtek. Ugyanakkor a termelés nemzetközivé válásával és különösen a transznacionális pénzügyi ipar megteremtődésével párhuzamosan az egyes nemzetállamok képviselői elmulasztották a szabályozást, így mostanra már a globális kapitalizmus összeomlásától tartanak még a legjelesebb kapitalisták is. Először ugyanis az ENSZ-en belül próbálták szabályozni a transznacionális társaságok tevékenységét. Az ENSZ Közgyűlése 1974-ben már elfogadott egy olyan nyilatkozatot, amely egy új nemzetközi gazdasági rend megteremtését célozta. Az ötlet nem volt különösebben szerencsés, legfőképpen azért, mert ezt elsősorban a fejlődő országok szerették volna elérni, olyan magatartási szabályzat kollektív elfogadását szorgalmazták, amely megvédte volna őket a nemzetközi tőkemozgás káros következményeitől, és jogi biztosítékokat nyújtott volna a nemzeti szuverenitást sértő beavatkozások ellen.

Végül is a multinacionális cégek győztek, hiszen a transznacionális társaságok nemzetközi beruházási, üzleti tevékenységét, és annak feltételeinek szabályozása helyett végül is a magatartási kódex-tervezet a transznacionális cégeket védte a befogadó országok államosítási vagy egyéb beavatkozási kísérletei ellen. Végül még ezt a javaslatot sem fogadta el az ENSZ Közgyűlése.

Más szervezetek is, így az 1947-ben létrehozott GATT, illetve az 1994-ben az utódjaként megalakult WTO (World Trade Organisation) világkereskedelmi szervezet éppúgy felvállalta a szabadabb kereskedelem és tőkemozgás biztosítását, tehát a szükségesnek látszó globális védelmi szabályrendszer megteremtését, mint a világ legfejlettebb gazdaságait tömörítő OECD. Ez utóbbi 1961 óta igyekszik egy, a beruházásokra vonatkozó nemzetközi kódexet létrehozni, azonban még az 1998-ban elkészült Multilaterális Beruházási Egyezmény aláírását sem sikerült elérni. Igen jellemző, hogy ezt éppen a fejlődő országok, illetve a fejlett országok civil szervezeteinek ellenállása akadályozta meg.

Nyilvánvaló, hogy a politikai döntéshozók egyre jobban figyelembe veszik azt, hogy egy konfliktus megoldása mennyibe is kerül az adófizetőknek. Ezért is értékelődött fel a különböző civil szervezetek munkája, akik a költséges katonai és állami béketeremtő és békefenntartó funkciókat sokkal olcsóbban tudják ellátni.

Nincs még ugyanakkor kidolgozva a **biztonságpolitikai megelőzés** pénzügyi módszertana. Soros György szerint az orosz politikai, gazdasági, társadalmi és katonai helyzet kezeléséhez korábban elengedő lett volna nyolc- vagy tízmilliárd dollár. Később ugyanazt az eredményt csak százmilliárdokkal lehet elérni. Valójában igen nehéz – és elméletileg kidolgozatlan – annak megbecslése, hogy később mennyibe fog kerülni a nemzetközi közösségnek a biztonság helyreállítása, beleértve az adott régiót és az annak a nemzetközi közösség biztonságát csökkentő hatását is. Valójában mindig az adott szituációban dől el, hogy a biztonságban beálló zavar erősödésének melyik pontján avatkozik be a nemzetközi közösség. Célszerű lenne egy olyan rendszer kidolgozása, amely **mérhetővé tenné a biztonságban beálló változásokat, és automatikusan jelezné a beavatkozás szükségességét**, akár egy korai fázisban, amikor még a kezelés jóval olcsóbb lenne. Ez a rendszer kiküszöbölhetné azokat a válságokat elmélyítő szakaszokat, amikor az egyes nemzetállamok a saját – jól vagy rosszul felfogott – érdekeikből halogatják a döntést, nem hozzák meg időben a szükséges döntést vagy rossz döntést hoznak.

Ugyanakkor a biztonság pénzügyi eszközökkel való megelőző erősítésére nagyon jó példa az Európai Unió gyakorlata. Az Unió az újonnan csatlakozókat a különböző felzárkóztatási alapokból jelentősen támogatja abból a célból, hogy belépésükig, és közvetlenül utána is elérjék az Uniós átlagot. Nyilvánvaló, hogy ezzel a preventív pénzügyi beavatkozással az Unió elsősorban saját biztonságát erősíti.

6. A pénzügyi biztonság - mint állapot

6.1. A globális pénzügyi rendszer állapota

A globális pénzügyi rendszer állapota közel tragikusnak mondható. Az utóbbi néhány évben az egész rendszert olyan nemzetközi pénzügyi válságok rázták meg, amelyek rámutattak a szabályozatlan és ellenőrizetlen pénzügyi folyamatok veszélyeire. Korábban azt sem hitték, hogy a pénzügyi válságok gazdasági válságot okozhatnak, amely konkrét esetben átcsaphatnak az adott ország vagy régió politikai és társadalmi válságába. Ezt a tévhitet nagyon gyorsan eloszlatta a délkelet-ázsiai pénzügyi válság, amelynek hatásai az egész világon érezhetők voltak. Az ezt követő

orosz majd dél-afrikai válságok sorozata azonban már azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy az egész világ pénzügyi rendszere összeomlik. Amikor azonban a globális, nemzetközi pénzügyi rendszer állapotát elemezzük, mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy ez a rendszer **mesterségesen** jött létre.

6.1.1.: A jelenlegi rendszer kialakulása

A nemzetközi pénzügyi rendszer felhőtlen időszakát az első világháborút megelőző kb. ötven év jelentette. A világgazdaság egységes rendszerként működött, amelyben az arany közvetlenül betöltötte a világpénz funkcióját. Mivel a nemzeti valuták közvetlenül is átválthatók voltak aranyra, a nemzetközi pénzügyi folyamatok kiegyenlítődése automatikusan végbement. Gondoljunk el egy olyan rendszert, ahol a tőkemozgási, külkereskedelmi és a nemzetközi fizetési mérlegek automatikusan kerülnek összhangba és a nemzeti valuták árfolyamai szilárdak. Ekkor a világgazdaság legfőbb hitelezője Nagy-Britannia volt, azonban ezek a pénzek gépvásárlás formájában visszakerültek a szigetországba. Az úgynevezett „aranystandard-rendszer” idején Nagy-Britannia, Franciaország, USA és Németország újratermelési ciklusai is összhangba kerültek, amelynek jótékony hatása volt az árfolyamok stabilitására.

A nemzeti érdekek túlhangsúlyozása végül az első világháborúban csúcsosodott ki, amely megszüntette az aranystandard-rendszert. Az aranynak, mint világpénznek a rehabilitálására a háború után sem került sor, sőt az 1929-33-as gazdasági világválság után semmilyen egységes nemzetközi pénzügyi rendszert nem sikerült létrehozni. Németországban kötött devizagazdálkodást vezettek be, az angol fontot lebegtetni kezdték. Miután az az értékének kb. egyharmadát elvesztette, a Bank of England a további árfolyamát nyíltpiaci műveletekkel védte. Az USA-ban ugyanakkor előbb leértékelték a dollárt és utána kezdték lebegtetni. Erre az időre már az angol fizetési-mérleg passzívvá vált, ellentétben az Egyesült Államok aktív mérlegével. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági rendszer újraszabályozásáról a politikusok csak a második világháború alatt kezdtek gondolkodni. Henry Morgenthau, az USA pénzügyminisztere 1941 végén utasította tanácsadóját, Harry Dexter White-t egy tervezet kidolgozására. A White-terv egy „Stabilizációs Alap” és egy „Újjáépítési és Fejlesztési Bank” gondolatát tartalmazta, amely utóbbi akár hosszú távú kölcsönöket is nyújthat a háború kárainak helyreállításához,

finanszírozhatja a nemzetközi kereskedelem bővítését és széleskörű pénzügyi műveleteket is folytathat. A „Stabilizációs Alap” vagyona a csatlakozó államok által befizetett tőkére korlátozódott volna, amely - az eredeti elképzelés szerint - nem lett volna bővíthető. Ez alól csekély kivételt jelentett volna az az eset, amikor minden ország legfelsőbb szerve (általában a parlamentek) egyhangú áldását adta volna a bővítésre. White elképzelése szerint az Alap inkább pénzügyelosztó mint pénzteremtő funkciót látna el. A nemzetközi rendszer megszilárdítását az Egyesült Államok vezető szerepe biztosította volna, amelyre a második világháború alatt betöltött szerepe feljogosítja.

Ugyanakkor Nagy-Britannia vitathatatlan pénzügyi tekintélye, John Maynard Keynes egészen másban gondolkodott a saját tervezetének elkészítésekor.

Létre szeretett volna hozni egy nemzetek feletti „Világjegybankot”, amely **világpénzt** bocsátott volna ki. A valuta neve „bancor” lett volna. Ennek árfolyamát az aranyhoz kellett volna kötni és az egyes országok valutáinak árfolyamát is ebben kellett volna megadni. Az árfolyamokat csak a „Világjegybank” kormányzótanácsának engedélyével lehetett volna megváltoztatni. Maga a bancor nem lett volna aranyra átváltható, bár az egyes országok ilyen csak aranyért vásárolhattak volna. Keynes egyik leglényegesebb újítása szerint a nemzetek feletti Világjegybank az egyes tagországok jegybankjaival olyan kapcsolatban állt volna, mintha azok ebben a viszonyban „egyszerű” kereskedelmi bankok lettek volna.

Mivel a második világháború után nem volt kétséges az USA vezető szerepe - amelyet kiemelt a háború során a szövetségeseknek nyújtott és az újjáépítésre ígért hitelek nagysága - a negyvenöt ország által elfogadott megoldás döntően az USA javaslatait tükrözte. A tagállamok olyan nemzetközi pénzügyi rendszert hoztak létre, amely a nemzetközi fizetések szabadságára, a rögzített valutaárfolyamokra és a szabályozott valutaárfolyam-megállapodásokra épült. Az IMF Alapokmányban a nemzetgazdasági és a világgazdasági érdekek összehangolására tettek kísérletet, bár az árfolyam-stabilitás és a valuták konvertibilitása **akkor a teljes foglalkoztatást és a reálszféra maximális fejlődését** volt hivatva biztosítani. Úgy gondolták, hogy a működőképes nemzetközi pénzügyi rendszer elősegíti a nemzetközi kereskedelmet, amelynek révén az egyes országokban nő a beruházások összege, majd a termelés

szintjének emelkedése révén kialakul a teljes foglalkoztatás és a stabil gazdasági növekedés. A cél tehát a nemzetközi kereskedelem dinamikus bővítése volt, amelynek ellentmondanak a devizális korlátozások. Ennek elkerülésére az államok az Alapokmányban sokoldalú elszámolási rendszer megteremtését és fenntartását vállalták olyannyira, hogy az IMF engedélye nélkül nem akadályozhatták a valutavásárlásokat.

Összességében megállapítható, hogy a nemzetállamok alapvető érdekeivel ezek egybe a megállapodások, így minden lényegi fenntartás nélkül aláírták azokat. (Kivéve a Szovjetuniót, amely részt vett a tárgyalásokon, de a megállapodásokban már nem). Még azt is elfogadták, hogy egy nemzeti valuta (USD) töltse be a nemzetközi valuta funkcióját. Tették ezt annak ellenére, hogy ebben az esetben az USA-nak nemzeti érdekeit alá kellett volna rendelnie a nemzetközi érdekeknek, amennyiben a mindenkori költségvetési és fizetési mérleg-hiányát a világpiac pénzigényéhez kellett volna igazítania. Természetesen erre nem került sor, a második világháború utáni helyzet mégis lehetővé tette az elfogadott rendszer hatékony működését, egészen a hatvanas évek végéig. A dollár kulcsvaluta szerepéből közvetlen előnyök származtak a kibocsátó számára, azonban a belső ellentmondások (a nemzetközi felhalmozási-eszköz funkció zavartalanságának feltétele a világpiac nem csökkenő árfolyama, míg a nemzetközi fizetési eszköz funkciójáé a nem növekvő árfolyam, miközben a világpiac pénzigénye nem globálisan jelentkezett, hanem úgy mint nemzeti likviditási hiányok és likviditásbőségek rendszere) először a rögzített árfolyamoknak a lebegő árfolyamokkal való felváltásához, majd 1970. január 1-jétől egy világpiac bevezetéséhez vezetett (SDR).

Az SDR kihelyezése pénzteremtő hitelnyújtás formájában valósult meg, Keynes eredeti elképzelésének megfelelően. A világpiac bevezetése azonban kudarcba fulladt. Ennek egyik oka az, hogy a valutakosárral meghatározott nemzetközi fizetési eszköz iránt csak akkor lesz érdeklődés, ha a kosárban levő nemzeti valuták árfolyammozgásai azonos irányba mutatnának. Túl erős volt a dollár konkurenciája is, amelyet saját, jól felfogott érdekeiből az USA is alátámasztott az újabb SDR-kihelyezések megvétózásával. A fenti feltételeknek azonban inkább

megfelelt az európai országok által létrehozott ECU, amely végül is elvezet a valódi pénzhez, az EURO-hoz. Az egységes világpénz helyett tehát létrejött két erős valuta, amelyek egymással erősen konkurálnak majd.¹⁹

Érdekes megfigyelní ugyanakkor, hogy az 1944-ben megvólt - jórészť politikai –**törésvonalak** ma is élnek. 1999. év elején a Davosban megrendezett Világgazdasági Fórumon láthatóvá váltak egyrészfől az európai, másrészfől az amerikai álláspont közötti különbségek. Míg a vezető európai országokban hivatalban lévő jórészť baloldali kormányok képviselői a nemzetközi pénzügyi rendszer feletti valamilyen kontroll megvalósítását sürgették, az amerikai Robert Rubin pénzügyminiszter inkább az áruk, szolgáltatások és a tőke áramlása elé emelt korlátok lebontására szólította fel a világ országait, elsősorban az Európai Uniót és Japánt. Gordon Brown brit pénzügyminiszter szerint bizottságot kellene létrehozni a pénzügyi válságok előrejelzésére, amerikai kollegája ugyanakkor kétségbe vonta ennek reális voltát. Némiképp köztes álláspontot foglalt el Gerhard Schröder német kancellár, aki ígéretet tett a közös nevező megtalálása érdekében. Ugyancsak köztes álláspontot képviseltek a szembenálló nézetek között a vitában résztvevő európai független jegybanki elnökök is.

6.1.2.: A pénzügyi rendszer válságai

Elsőként 1994-ben a tequila-válságként ismeretes események rázták meg nemcsak Magyarországot, hanem a feltörekvő piacoknak nevezett fejlődő országokat is. **Mexikó** a 80-as években stabil gazdaságú országnak számított. A 90-es évek elején a nemzetközi pénzügyi intézmények által elvárt megszorító pénzügypolitikát folytatott. A fizetési mérleg hiánya a GDP 5-6%-a körül mozgott, amely minden további nélkül finanszírozhatónak látszott a nemzetközi pénzpiacokról. 1994-ben azonban hirtelen megállt a tőkebeáramlás az országba, és a kormányzat azt vette észre, hogy a külföldi tőke menekül az országból. Ebben az esetben tapasztalhatta meg a nemzetközi pénzvilág először, hogy egy adott ország valutájába vetett bizalom lecsökkenése szinte azonnal a hasonló állapotban lévő országok valutáira is kihat. Elsősorban az IMF segítségével sikerült kezelni a mexikói válságot, azonban a

¹⁹ Cziráki Marianna – Dr. Pintér István: Globalizáció versus országérdekek, *Bankvilág* 98/3. 13-14. oldal

különböző konzorciumok által nyújtott hiteleket Mexikó sok-sok évig fogja még nyögni. Fedezetként az ország jelentős olajtartalékait is zár alá vették.

Alig néhány év múlva, 1997 júliusában **Thaiföldön** ütötte fel fejét, majd onnan kezdett terjedni egy pénzügyi válság. A később délkelet-ázsiai válságnak elnevezett összeomlás-sorozatot helyesebb talán a Japán régió válságának nevezni. Thaiföldön kívül Malaysia, Dél-Korea, Indonézia és Hongkong pénzügyi rendszere omlott össze pillanatokon belül. Ez a fertőzés a pénzügyi csatornákon terjedt tovább, egyrészt az országokon belül összeomlasztva a termelést, másrészt a hongkongi csőd után hirtelen kihatott az Amerikai Egyesült Államokra is, amikor a new yorki értéktőzsde indexe egyetlen nap alatt 554 pontot zuhant, amire a kereskedést fel kellett függeszteni. Sokan már az 1929. évi nagy gazdasági világválság kezdetét vélték felfedezni.

A korábban példa nélküli gazdasági növekedést felmutató, és az olcsó munkaerőre építve a világ többi részébe egyre többet exportáló országok, egyre-másra csukták be üzemüket. Ennek egyik egyenes következménye volt az, hogy a világon a nyersanyagok árai hihetetlen mélységbe zuhantak. Így volt ez az olaj árával is. Ha hozzátesszük még azt, hogy elsősorban a távol-keleti spekulánsok helyezték el pénzeiket – a nagy haszon reményében – az oroszországi, igen kockázatosnak számító befektetési formákba, természetesen ezek a pénzeket vonták ki először ezekről a piacokról. Így 1998 második felére a globális pénzügyi válság Kelet-Ázsiában gazdasági és szociális válsággal, **Oroszországban** pedig általános politikai és gazdasági válsággal párosult.

Az oroszországi pénzügyi krízis rövid távon sokkal nagyobb nemzetközi izgalmat okozott, hiszen túl közel voltak még az ázsiai fejlemények. Emellett az IMF túl sokat költött – elsősorban USA-pénzből – a Távol-Kelet stabilizálására, az alapok szinte kimerültek. Úgy tűnt, hogy Oroszország nem kellően kapcsolódott be termelésével a nemzetközi vérkeringésbe, felmerült annak a lehetősége, hogy a nemzetközi pénzintézmények nem érdekeltek az orosz pénzügyi rendszer megsegítésében úgy, mint Mexikó és Délkelet-Ázsia esetében. A nemzetközi pénzügyi rendszer ezen magárahagyatottságának érzete szinte azonnali tőkekiáramlást eredményezett az egyik legnagyobb adóstól, Brazíliából. Meg kell

ugyanis jegyezni, hogy az ENSZ szakosított intézményeként működő Nemzetközi Valuta Alap (IMF) – alapító okiratának megfelelően – a nemzetközi pénzvilágtól felvett hitelekkel elsősorban magát a nemzetközi pénzügyi rendszert támogatta meg, elkerülve annak közeli összeomlását. A megtámogatott országoktól igen kemény megszorító intézkedéseket várt el, illetőleg a megkötött szerződések szerint ezeket a hiteleket valamikor valamiből vissza is kell fizetni. Mégis máig nyitott kérdés az, hogy a világ legjelentősebb nyersanyagkészleteivel rendelkező, és a mai napig is nukleáris hatalom Oroszország esetében miért késlekedtek a pénzügyi beavatkozással. Az oroszországi pénzügyi fertőzés ugyanakkor csak másodlagosan terjedt a pénzügyi csatornákon keresztül, elsődlegesen az orosz kereskedelmi partnereket érintette (elsősorban a FÁK országait).

Hatalmas mértékben felerősödött a nemzetközi pénzügyi befektetőkben a feltörekvő piacok iránti bizalom hiánya, ami az egymástól földrajzilag igen távol levő, egymással kereskedelmi kapcsolatba szinte nem is lépett országok ugyanazon megítélését jelentette. Ebben az időben ez viszont tőkemenekítést takart. Ismét Latin-Amerika, elsősorban **Brazília** következett a sorban. Az értéktőzsde árai rövid időn belül 30-40 százalékot estek és – Brazília olajtermelő lévén – az olajárak 30 százalékos esése csak erősítette a hatást. 1998 augusztusa és októbere között Brazília az igen jelentősnek mondható 75 milliárd dolláros valutatartalékaiból mintegy 30 milliárdot elveszített. A bankközi kamatráták 40 százalékra emelkedtek, míg végül az IMF és 12 ország 41,5 milliárd USD-t helyezett kilátásba mint hitelt. Ennek fejében jöttek a szokásos megszorítások, amelyet Brazília kénytelen volt elfogadni. Tekintettel az ország mintegy 320 milliárd dollárnyi belső és 240 milliárd dollárnyi külső eladósodására, elsősorban a közalkalmazottak és köztisztviselők jövőbeli bevételeit – konkrétan a jövőbeli nyugdíjait – csapolta meg az állam. Végülis január 22-én Brazília teljesen liberalizálta nemzeti valutáját, amely azonnal mintegy 10 százalékot veszített értékéből. Néhány nappal később még közel 29 százaléknyi esés következett be, így néhány nap alatt mintegy 40 százalék veszteséget könyvelhettek el. Erre azért is szükség volt, hiszen a leértékelési várakozások olyan nagyok voltak, hogy naponta közel egymilliárd dollár áramlott ki az országból. A brazil válság jelentős kihatással volt a régióra, különösen Argentínára, hiszen összes exportjának mintegy harmadát Brazília vásárolta föl.

6.1.3.: A monetarizmus és ellenzői

A világot jelenleg a monetarizmusnak nevezett pénzügyi ideológia irányítja. Az elméletet a mai viszonyokra adaptáló amerikai Nobel-díjas közgazdász Milton Friedmann elképzeléseiből kiviláglik, hogy a rendszer önmaga képes lenne a világ összes régiója fejlődését elősegíteni. Az elmélet szerint „csak a tőkének az országok közötti szabad áramlása teszi lehetővé a tőke optimális hasznosulását. Erre a folyamatra vonatkozó varázsszavuk: a hatékonyság. Miután a legnagyobb nyereség keresése a vezérlő elv, engedni kell, hogy a világ megtakarított vagyona mindig odaflowjék, ahol a legjobban hasznosítható, azaz – a monetaristák szerint – olyan befektetésekbe, amelyek a legmagasabb hozamokat ígérnek. A pénz így a tőkeerős országokból a gazdag beruházási lehetőségeket kínáló térségekbe jut, a megtakarítók pedig a lehető legnagyobb hozamot kapják meg. Fordítva viszont, a hitelt igénylők az egész világ hitelezői közül kereshetik ki maguknak a legalacsonyabb kamatokat kérőt, és nincsenek arra ráutalva, hogy hazai bankkartellek feltételeinek engedjenek, vagy hogy azért fizessenek ki magas kamatokat, mert abban az országban, ahol beruháznának, nincs elegendő megtakarítás. Végül soron – legalábbis elméletben – valamennyi ország jól jár, mert ezen a módon lehet elérni a legmagasabb növekedési rátákat a legjobb beruházásokkal.”²⁰

Ugyanakkor ez a globális pénzügyi rendszer uralkodik a többi szereplő felett. A brit Economist folyóirat szerint: „Mára a pénzpiacok lettek azok, amelyek valamely gazdaságpolitikáról, mintegy bíróként és esküdtekként, ítéletet mondanak.”²¹ A pénzügyi ipar véleményét tükrözi a német Bundesbank nemrégiben menesztett elnökének Hans Tietmeyernek a szavai: „A piacgazdaság szabad világába, amelyben valamennyi nemzet versenyez egymással, beletartozik a valuták versenye is. A „tőke szabad áramlása” éppen csak ahhoz járul hozzá, hogy az elkerülhetetlen gazdaságpolitikai kiigazításokra sor kerülhessen. Nem volt ez másképp az Európai Valutarendszer összeomlásakor sem, ugyanis a rögzített átváltási árfolyamok a piacokon már egyszerűen „hiteltelenné” váltak. A Buba elnöke és a piac sok más fanatikusa szerint, ha valaki hibázott, akkor az csakis a politika. Az a probléma,

²⁰ Hans-Peter Martin – Harald Schumann: *A globalizáció csapdája*, Perfekt Kiadó, Budapest, 1998., 87-93. oldal

²¹ The Economist 1995. október 7. p.3.

jelentette ki Tietmeyer 1996 februárjában a davosi Világgazdasági Fórum előtt, „hogy a legtöbb politikus még mindig nincs tisztában azzal, hogy már ma is mennyire a pénzpiacok befolyása, sőt uralma alatt áll”.²²

Számos kutató ugyanakkor igazságtalanul támadja a monetarizmust, még ha a rendszer vadhajtásaira jogosan hívják is fel a figyelmet. Támadásaik egyik célpontja az ún. off shore területek léte: „Az, hogy megszűnt a tőke mozgásának bármiféle (határ)ellenőrzése, végzetes, önjáró folyamatot indított el, amely az országokat módszeresen megfosztja szuverenitásuktól, és máris anarchisztikus vonásokat mutat: államok veszítik el adófennhatóságukat, kormányok válnak zsarolhatókká, és rendőrhatalóságok állnak tehetetlenül bűnöző szervezetekkel szemben, mert nem nyúlhatnak ezek tőkéjéhez.

A világot átszövő pénzügyi rendszer államellenes trendjét semmi sem bizonyítja drasztikusabban, mint az úgynevezett off-shore-központok kialakulása. A karib-tengeri szigetektől Liechtensteinen át Szingapúrig szerteszét a földgolyón ma már közel száz olyan hely található, ahol bankok, biztosítók és befektetési alapok azzal foglalkoznak, hogy vagyonos ügyfeleik pénzét kezelve azt tervszerűen hozzáférhetetlenné tegyék annak az államnak a számára, ahol a vagyon keletkezett. A menekülő tőkének biztos révet nyújtók koncepciója mindenütt ugyanaz: külföldi betételhelyezők számára alacsony adókat vagy éppen adómentességet ígérnek, és büntetik a számlatulajdonosok azonosságának bármiféle kiszolgáltatását abban az esetben is, ha állami hatóságok érdeklődnének utánuk.

Az adóparadicsomok között piacvezetőnek számítanak a karib-tengeri Kajmán-szigetek, amelyek a brit korona úgynevezett „külbirtokai” közé tartoznak. Az éppen hogy tizennégy négyzetkilométernyi és tizennégyezer lakosú legnagyobb szigeten több mint ötszáz bank van bejegyezve. Aki számít a pénzszerzésben, az képviselve van itt, köztük persze a tíz legnagyobb német pénzintézet is. Még állami tulajdonban lévő bankok is, mint például a Westdeutsche Landesbank [Nyugat-német Tartományi Bank] vagy a Hessische Landesbank [Hesseni Tartományi Bank], nem röstellnek adózás elől menekülő pénzeket gyűjteni a Kajmán-szigeteken. Az adófizetés alóli kibújás tekintetében európai ügyfeleik persze nem szorulnak rá a

²² Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1996. február 3.

Karib-szigetekre, hiszen ugyanezt a szolgáltatást megkapják az európai Csatorna-szigetek valamelyikén, Jersey vagy Guernsey, de a liechtensteini és luxemburgi hercegségekben is.

A nemzetközi adóbűnözés eufemisztikusan „Paradicsomoknak” nevezett központjai közé tőkét vonzó új mágnesként néhány éve Gibraltár is besorolt. Máris több mint százezer gazdag utalt át vagyonát pro forma a „Majom-sziklára”. Olyan tanácsadók, mint amilyen például Albert Koch, a „Marina Bay Consultants” cég tulajdonosa is, anonim levelesláda-cég létesítésétől látszat-kivándorlásról szóló papírokig mindent nyújtanak, amelyre adócsalóknak szükségük lehet. „Az okos befektetők most Gibraltár felé hajóznak”, hangzik a német Commerzbank szlogenje, amellyel az adókijátszás dél felé vezető útját reklámozza. A Spanyolország déli csücskén elterülő brit koronagyarmat főutcájában fenntartott fiókjában húsz tisztviselő dolgozik, akik örömmel fogadnak minden olyan adó-emigránst, aki legalább százezer márkát helyez el lekötött betétszámlán. Aki kamatot is hozó vagyonkezelést óhajt, annak már félmillió márkát kell betennie. A fiók vezetője, Bernd von Oelffen büszkén mondja: „Itt még létezik a valódi banktitok.”

Az a kár, amelyet az off-shore-rendszer okoz, szinte már felmérhetetlen. Ennél semmi sem segíthetné jobban a nemzetközi szervezett bűnözést. Az illegális úton megszerzett vagyonok kinyomozása gyakorlatilag lehetetlenné vált. Hogy az off-shore-központokon át becsempésznek-e különféle büntettekből származó nyereségeket a legális pénzforgalomba, és hogy ha igen, akkor mekkora ez az összeg, senki nem tudja. „Erről nincs tapasztalati anyag” – vallja be Michael Findeisen, akinek az a feladata, hogy a Hitelügyleteket Felügyelő Német Szövetségi Hivatalnál koordinálja a német hatóságok küzdelmét a pénzmosás ellen. A svájci szövetségi rendőrség becslése szerint egyedül Oroszországból 1990 óta illegális forrásokból több mint ötvenmilliárd dollár került át Nyugatra. A különböző orosz maffiák pénzügytechnikai hídfőállása Ciprus, ebben az off-shore-központban háromszáz orosz bank tart fenn pro forma fióktételeket, amelyeknek az éves forgalma tizenkétfélmilliárd dollárt tesz ki. Ezek a bankok természetesen be tudnak kapcsolódni a németországi elektronikus úton bonyolódó fizetési forgalomba is – erősíti meg feltevésünket Findeisen. A bűnös eredetű pénz előtt – a német Belügyminisztérium és a banklobby minden bizonygatása ellenére is – ajtó-ablak

tárva. S ugyanez áll Ausztriára is. Bécsi közbiztonsági szakemberek becslése szerint az alpesi ország bankjaiban a maffia környezetéből származó vagyon kétszázmilliárd schillingre, átszámítva mintegy tizenkilencmilliárd dollárra rúghat.

Azonban az a veszély, amelyet a multinacionális bűnszövetkezetek pénzmosása jelent, szinte eltölpül, ha azokkal a hatalmas veszteségekkel vetjük össze, amelyeket a legálisan szervezett tőkemenekítés okoz az állampénztáraknak. Német vagyonbirtokosok csupán a német pénzügyi szakma luxemburgi fiókkintézteinél és befektetési alapjainál több mint kétszázmilliárd márkát parkoltatnak. Ezzel a Pénzügyminisztérium évente milliárdos összeget veszít a bevételi oldalon, körülbelül a felét annak az összegnek, amennyit az adófizetőkől szolidaritási hozzájárulásként beszed. Az adó elől elmenekített pénz legnagyobb részét az alapkezelők aztán újra Németországban fektetik be, nem ritkán éppen államkötvényekbe. Ezzel az állam azoknak az adósává válik, akik elcsaklIZZák előle az adójukat, és még adómentes többletjövedelmet jelentő kamatokkal is megajándékozza őket.

Ugyanakkor a luxemburgi módozat csak egyike azoknak a csatornáknak, amelyeken át megcsapolják az államháztartást. Ha összeszámoljuk az összes „menedékhelyet”, a kieső éves adó óvatos becsléssel is közel ötvenmilliárd márka, majdnem annyi, mint amennyivel Németország adósságállománya évente nő. Ha az összes államot nézzük, akkor ezek a veszteségek összeadódva permanens pénzügyi katasztrófát jelentenek. Az IMF statisztikája szerint összesen több mint kétezer-milliárd dollárt kezelnek valamilyen off-shore törpék zászlaja alatt, és teszik ezzel hozzáférhetetlenné azoknak az államoknak a számára, amelyekben a pénzt megtermelték. A mutatók szerint egyedül a Kajmán-szigeteken már egy évtizede több a külföldiektől származó betét, mint az összes németországi pénzintézetben együttvéve. És a statisztikákban messze nem jelenik meg az összes menekülő pénz. A nemzetközi fizetési mérleg évről-évre kétszámjegyű milliárdos hiányt mutat ki. Azaz a pénzek kifolyását még nyilvántartják, de – statisztikailag nézve – ezek sehová sem érkeznek be, mert az off-shore helyek igen sok bankja még statisztikai célokra sem ad ki adatokat. Az OECD és az IMF szakértői azoknak a vagyonoknak a volumenét, amelyek a világ gazdaság eme fekete lyukában vannak elrejtve, már 1987-ben további egybillió dollárra becsülték.

Furcsa módon mindez materiális értelemben egyáltalán nem kötődik azokhoz a jelentéktelen politikai képződményekhez, amelyek a pénzügyi világ rendelkezésére bocsátják zászlait, és amelyek nemzeti szuverenitása a legjobb esetben is csak kölcsönvett szuverenitás. Valójában nem igazán utazik senki sem készpénzzel teletömött bőröndökkel a Karib-tengerre vagy Liechtensteinbe. Ott jóformán nincs is meg az az infrastruktúra, amelyre a pénzek kezeléséhez szükség lenne. De nem is kell semmi ilyesmi. Elég egy levélcím meg egy vezérképviselő vagy vagyonkezelő. A többről gondoskodnak a számítógépek. Fizikailag ugyanis a menekítési ügylet a bankok és vállalatok komputerhálózatain keresztül bonyolódik. Ezeknek a központjai ugyan német, brit, japán vagy amerikai földön találhatók, de a globálisan összefonódott pénzszakma a merevlemez-tárolók nagy részét egyszerűen ex-territóriumává nyilvánítja.

Az adó- és a rendőrhatalóságok tehát igen könnyen el tudnák torlaszolni a menekülés csatornáit, nem kellene hozzá elfoglalniuk kis országokat. Egy ilyen eljárás azonban összeegyeztethetetlen a tőke szabad áramlásának elvével. Eddig a pénzkonszernek bármiféle ilyen jellegű támadást a „titkuk” ellen mindig meg tudtak akadályozni, annyi is elég volt, ha csak enyhe kis utalást tettek arra, hogy akkor áthelyezik az üzletet máshová.”²³

Az off shore területek támadása Martin és Schumann részéről érthető, de mégsem adhat alapot magának a monetarizmusnak a negligálásához. Inkább arról van szó, hogy egy jó elképzelés, ideológia a gyakorlati végrehajtás során deformálódik. Olyan erők lépnek működésbe, amelyek saját hasznuk érdekében készek minden kikaput kihasználni. Ettől még az ideológia jó lehet, bár nem biztos, hogy nem tűnik el a történelem süllyesztőjében.

6.2. A transznacionális szereplők pénzügyi biztonsága

A transznacionális szereplők maximálisan ki tudják használni a globális kapitalizmus előnyeit. Ez megmutatkozik pénzügyi biztonságuk magas fokán is. Ennek a szintnek az összefüggéseit jól érzékelteti Soros György, amikor a kapitalizmus diadaláról beszél: „Az állami vállalatok számban és nagyságban is gyarapodnak, a részvényesek pedig a markukat dörzsölhetik. Az igazgatók legalább

²³ u.o.: p.89-93.

olyan vérmesen próbálnak piacot szerezni részvényeiknek, mint termékeiknek. Ha döntenie kell, a pénzpiacokról érkező jelzések nagyobb súllyal esnek a latba, mint a termékpiacok. A vezetők gondolkodás nélkül leépítenek egyes részlegeket, de akár az egész vállalatot is eladják, ha ez növeli a részvénytőkét – hiszen a menedzserek célja nem a piaci részesedés növelése, hanem a profitmaximálás. Az egyre inkább integrálódó globális piacon vagy felvásárol az ember, vagy hagyja magát felvásárolni - a magas részvényárfolyam mindkét esetben elengedhetetlen. Személyes nyereségük szintén az árfolyamok állásának függvénye. Ez a jelenség különösen a bankszektorra igaz, amely napjainkban gyors ütemű konszolidáción megy keresztül. A banki papírokkal a könyv szerinti érték sokszorosán kereskednek, a banki vezetők azonban opciós lehetőségükkel élve visszavásárolják a részvényeket, csökkentve ezzel a részvény-kintlévőségeket, és növelve piaci árukat.

Az iparágak globális konszolidációjával a fúziók és a felvásárlások soha nem látott ütemben folynak. A külföldi tranzakciók még gyakoribbakká váltak. Az egységes európai pénz létrehozásával az európai fúziók száma ugrásszerűen megnőtt. A vállalatok átrendeződése minden képzeletet felülmúl: globális monopóliumok és oligopóliumok jönnek létre. Mindössze négy jelentős könyvvizsgáló cég működik a világon, és más pénzügyi szolgáltatásokat végző cégek esetében is hasonló – bár kevésbé szélsőséges – koncentrációt figyelhetünk meg. A Microsoft és az Intel jó úton haladnak a globális monopólium kiépítése felé.

Eközben a részvénytulajdonosok száma szintén nő, és a részvénytulajdonnak a háztartások vagyonában betöltött jelentősége is gyorsuló mértékben növekszik, annak ellenére, hogy a törzsrészvényárak gyorsan és folyamatosan emelkednek. 1998 augusztusát megelőzően a részvényárak 80-as évek elején kezdődött növekedése csak 1987-ben torpant meg jelentősebben, és a Standard and Poor-index 350%-kal növekedett azóta – Németországban 1992 szeptembere óta 297%-kal. A gazdasági tevékenységekben a növekedés szerényebb mértékben ugyan, de szintén folyamatos volt. A jövedelmezőség előtérbe helyezése elbocsátásokhoz és az egy munkásra eső termelés növekedéséhez vezetett, a technológiai fejlődés pedig javította a termelékenységét. A globalizáció és az olcsó munkaerő alkalmazása alacsonyan tartotta a termelési költségeket. Összességében a 80-as évek eleje óta a kamatlábak is tartósan csökkentek, megnövelve ezzel a

törzsrészesvények árait. Ha a globális kapitalizmus kiállja a próbát, új korszak következik: további gyorsulás megy majd végbe, melynek során a rendszer újabb lépést tesz az egyensúlytávoli tartományok felé. Ez az elkövetkezendő, még szélsőségesebb kapitalista világrend meg fogja szüntetni a szabad piac egyik újonnan kialakult formáját, az ún. ázsiai vagy konfuciánus modellt. A válság eredményeképpen a vagyonukban jelentősen megfogyatkozott kínai és koreai tőkéseknek fel kell hagyniuk a családi irányítás eddigi hagyományával. Akik hajlandók erre, megmaradnak, a többiek viszont tönkremennek.

A jelenlegi nehézségek minden ázsiai országban súlyosbították az amúgy is eladósodott vállalatok helyzetét. A külföldi kölcsönöket felvett cégeknél a törzstőkéhez viszonyított adósság aránya még nagyobb lett. Azok, akiknek belföldi adósságuk van, a magas kamatlábak és a bevételek csökkenése miatt szenvednek. Nincs más megoldás, mint tőkésíteni az adósságot vagy emelni a törzstőkét. Erre azonban egyrészt a családi irányítás nem képes, másrészt helyben nem is lehet végrehajtani. Nem mard más hátra, mint külföldi tulajdonosok bevonása. Az ázsiai modell sírba száll ugyan, de a küszöbön álló új korszakban az érintett vállalatok még az eddiginél is szerveesebben tagozódnak majd a globális kapitalista rendszerbe. A nemzetközi bankok és a multinacionális vállalatok erős pozíciókat fognak kiépíteni. A helyi vállalatoknál a családtagok új generációja, vagy magasan képzett, külföldön tanult vezetők kerülnek előtérbe. A profitszerzés háttérbe szorítja majd a konfuciánus etikát, a nemzeti büszkeség és a piaci fundamentalizmus pedig ismételten visszaigazolja magát. Néhány ország – mint például Malajzia – esetleg kiesik a versenyből, a többiek azonban talpra állnak.

Ha tehát a globális kapitalizmus győztesen kerül ki a jelenlegi válságból, a világgazdaság várhatóan még a jelenleginél is erőteljesebben a köztulajdonban lévő, multinacionális vállalatok befolyása alá kerül. Az éles verseny miatt nem érvényesülnek majd a szociális megfontolások. A cégek színleg természetesen kiállnak olyan jó ügyek mellett mint a környezetvédelem, különösen ha közvetlen kapcsolatban állnak a közvéleménnyel, de a nyereség kárára nem fogják fenntartani a foglalkoztatottságot.

Másfelől az is elképzelhető, hogy a globális kapitalizmus nem fogja túlélni a válságot. A periféria országainak gazdasági hanyatlása még nem ért véget, és a növekedés megindítása fájdalmasan nehéz folyamat lesz. A bankok és a vállalatok átszervezésre szorulnak, és még sokan fogják állásukat elveszíteni. Erősödött a politikai nyomás, és ez még csak a kezdet. A pénzügyi válság okozta politikai változások már eddig is számos országban vezettek az előző korrupt és tekintélyelvű rezsimek bukásához. Koreának szerencséje van, hogy Kim Dae Jung személyében olyan elnöke lett, aki egész életében élesen bírálta a kormányzat és az üzleti élet összefonódását. A jelenlegi thaiföldi miniszterelnök is becsületes ember hírében áll, mi több nyugati egyetemen tanult, piaci gondolkodású kormányt állított fel. Indonéziában Suharto hatalmát forradalom döntötte meg, és Mahathir sem bírja soká Malajziában. Kínában a gazdasági reformok szószólói vannak uralmon, ám félő, hogy ha tovább gyengül a gazdaság, a reformerek kegyvesztetté válnak. Közhely, hogy a forradalmak felfalják saját gyerekeiket. Az Amerika-, IMF- és idegengyűlölő érzelmek egész Ázsiában felerősödtek, Japánt is beleértve. Az indonéziai választásokon akár egy Mahathir nyomdokain járó, nacionalista iszlám kormány is hatalomra juthat.

Döntő jelentőségű, hogy mi fog történni a központban. A periféria problémái egészen mostanáig kedvező hatással voltak rá. Csillapodott a kezdeti inflációs nyomás, nem emelkedtek a kamatlábak, és a tőzsde soha nem látott magasságokba ívelt. Az ázsiai válság pozitív hatásai azonban múltfélben vannak, a negatívak pedig csak most kezdik hatásukat éreztetni. A haszonkulcsok egyre kevésbé tarthatók. Az élesedő nemzetközi verseny vagy a kereslet csökkenése már most érzékenyen érinti a vállalatokat. Mások, különösen a szolgáltató szektorban tevékenykedők, akik kevésbé függnek a külföldi versenytársaktól, az emelkedő bérköltségekre panaszkodnak.

A tőzsdei áremelkedés is végéhez közeledik. Ha esnek az árak, a jóléti effektus gazdasági recesszióvá növelheti a negatív piaci folyamatokat. Ez viszont visszafogja az importot, tovább súlyosbítva a periféria nehézségeit.

Az ázsiai válság kitörése óta a tőke igyekszik elmenekülni a perifériáról. Ha az itteni országok nem hiszik el többé, hogy a folyamat ismét megfordulhat, hatalmi

szóval vethetnek véget a pénzkiáramlásnak. Ez persze csak újabb okot szolgáltat a tőke kimentésére, és idővel a rendszer összeomlik. Az Egyesült Államok is egyre inkább önmaga felé fordul. A kongresszus nem volt hajlandó további pénzeszközöket bocsátani az IMF rendelkezésére, melynek hasonló hatása lehet, mint a Smoot-Hawley-féle vámoknak a gazdasági világválság idején.”²⁴

A világ biztonságára nagy hatással lévő transznacionális termelő cégek helyzetére jellemző, hogy a piacra jutás költségei egyre magasabbak. Szinte a szabad versenyt korlátozza az a tény, hogy egy új termék kifejlesztéséhez, a gyártókapacitások kiépítéséhez vagy átalakításához és a bevezető reklámkampányokhoz ma már dollármilliárdok kellenek. Ezt a problémát a cégek a vállalati nagyságuk növelésével kívánják megoldani. Ha globálissá tudnak válni – az ennek megfelelő gyártási nagyságrend általi költségcsökkentés előnyeit kihasználva –, hosszabb távon is a piacon maradhatnak. Persze csak akkor, ha semmi sem fenyegeti a globális piac egységét. A dél-kelet-ázsiai pénzügyi válság során komolyan felmerült az a lehetőség, hogy egy vagy több ország leváljon a nemzetközi pénzügyi rendszerről. Tény az, hogy a kevésbé nyitott országok könnyebben vészelték át a nehéz időket. Ugyanez a leválás elvileg megtörténhet a kereskedelem terén is, amikor annak korlátozását egy-egy adott ország vagy akár egy adott régió is – saját érdekeiknek megfelelően – bevezetheti. A kereskedelmi korlátozások speciális fajtájának tekinthetjük ugyanakkor az árakon keresztüli korlátokat is. Az árak emelése elsősorban az alapvető nyersanyagok esetében lehet hatásos, mindaddig, míg a termelés és a fogyasztás nem kerül ismét egyensúlyba. Ahhoz ugyanis, hogy a nyersolaj árát a hetvenes évek elején mesterségesen emelni lehetett kellett az is, hogy az OPEC mesterségesen visszafogja a termelését. Ugyanakkor az árak mesterséges csökkentése is kereskedelemkorlátozó lehet, hiszen a dömpingárak alkalmazásával más termelők kereskedelmét korlátozzuk.

Fontos megállapítás a transznacionális termelővállalatok pénzügyeivel kapcsolatosan, hogy a profithozamuknak el kell érnie a pénzügyi iparban elérhető átlagot. Enélkül nem jutnak tőkéhez és a részvényeik árfolyama is csökkenni fog. Sőt csak ilyen kamatra vehetnek fel hiteleket, még akkor is, ha az adott tevékenység

²⁴ Soros György: *A globális kapitalizmus válsága (veszélyben a nyílt társadalom)*, Scolar Kiadó, Budapest, 1999. 156-161. oldal

nem termeli ki ezt a pénzmennyiséget. Ezek a tények ugyanakkor már alkalmasak arra, hogy a más szinten lévő szereplők is bajba kerüljenek, hiszen az árak minden szereplő felé továbbítják a hatásokat.

6.3. A *nacionális szint pénzügyi biztonsága*

A *nacionális szinten* keletkeztek a legnagyobb feszültségek. Az államot vezető uralkodó politikai és gazdasági éltek fokozatosan elveszítik hatalmukat. A szegényebb országok vezetői már most azzal foglalkoznak, hogy a néhány évi hatalomgyakorlásuk alatt jól megszédjék magukat. A közérdek és a közérkölc kategóriái csak a politikai retorikában jelennek meg, anélkül, hogy azokat komolyan gondolnák. A *nacionális szint* tehát kiszolgáltatottá vált, azonban még a meglevő lehetőségeivel sem tud élni. A saját hibáit ugyanakkor a politika leplezni igyekszik. Mindennapossá váltak a liberalizmus elleni ideológiai színezetű támadások, holott a politikának a liberalizált gazdaságban meglevő lehetőségeket kellene - a köz érdekében – maximálisan kihasználni. De ahogyan egyszerűbb egy rendszert szétverni, mint újat és jobban működőt építeni helyette, úgy a tehetségtelen politikusok és „szakértők” számára egyszerűbb kritizálni a globalizáció, mint annak előnyeit a társadalom számára hozzáférhetővé tenni. Ugyanakkor a *nacionális szint* feladatai és szerepe továbbra is alapvetők a társadalmak működése szempontjából. „Ez legalább annyit jelent, hogy az üzleti világnak föl kell ismernie, és el kell fogadnia azt a tényt, hogy szükség van a piacon kívüli szereplők – rendszerint a kormányzat – hatékony működésére annak érdekében, hogy létrejöhön az a működési keret, amely fönntartja az említett és egyéb feltételeket, amelyek a hatékony piaci működéshez szükségesek. Azt is meg kell értenie mind az üzleti világnak, mind pedig a laikus közvéleménynek, hogy amikor a kormányzat e cél érdekében beavatkozik a gazdaságba, akkor ezzel csökkentheti a vállalati nyereséget, korlátozhatja a vállalat cselekvési szabadságát, illetve növelheti bizonyos fogyasztási javak árát. Mindez viszont megtérülhet azon a téren, hogy megfelelő munkahelyek jönnek létre, ahol a fizetésből meg is lehet élni, továbbá nem veszélyeztetik a dolgozók és a közösség egészségét és biztonságát. További előnyök lehetnek a tiszta környezet, a gazdasági stabilitás, az állások biztonságossága, az erős, stabil családok és közösségek.

Természetesen a kormányzati tevékenység is lehet gazdaságtalan, éppúgy, ahogy a vállalati tevékenység is. Célszerű lefaragni az ilyen gazdaságtalan gyakorlat

költségeit mind az adófizetőkénél, mind a vállalatoknál. Azt is meg kell akadályozni, hogy a fogyasztói árak növekedése nehezítse a szerény jövedelemmel rendelkező emberek alapvető szükségleteinek kielégítését. Másrészt viszont nem szabad nyugtalankodnunk, ha a közjó érdekét szolgáló kormányzati beavatkozás miatt megdrágulnak olyan dolgok, amelyeknek a fogyasztására talán igazából nincs is szükségünk, illetve ha a beavatkozás megnyirbálja a kiugró vállalati nyereségeket, továbbá ha a kevesebb szabadságjogot ad a tőkés társaságoknak, mint maguknak az embereknek.

Ahhoz, hogy a kormányzat képes legyen a piaccal kapcsolatos nélkülözhetetlen feladata ellátására, képesnek kell lennie arra, hogy az ország határain belül döntsön a gazdaság alakulásáról. Képesnek kell lennie arra, hogy szabályokat állítson föl a nemzetgazdaság számára anélkül, hogy bizonygatnia kellene más kormányok és külföldi vállalatok előtt, hogy mindez nem gördít akadályt a nemzetközi kereskedelem és a befektetések elé. A kormánynak képesnek kell lennie arra, hogy adókat vessen ki, továbbá szabályozza a fennhatósága alatt működő vállalatokat anélkül, hogy ki lenne téve a tőkés társaságok azon fenyegetéseinek, miszerint visszatartják a létfontosságú technológiákat, vagy pedig átviszik az általuk kínált munkahelyeket külföldi telephelyekre. Ahhoz, hogy a kormány e döntési hatáskörét fönn tudja tartani, az szükséges, hogy a gazdasági és a politikai határok egybeessenek. Ha ez nem teljesül, akkor a kormányzat tehetetlenné, a demokrácia pedig üres szólamná válik. Amikor a gazdaság már globális szintűvé lett, a kormányok viszont csak nemzeti szintűek, akkor a világvállalatok és az egész világra kiterjedő pénzintézetek működése jóval túlnyúlik a nyilvános elszámoltathatóság határain, a kormányok sebezhetőbbé válnak a nemkívánatos vállalati befolyással szemben, az állampolgár pedig egyszerű fogyasztóvá korcsosul, akinek annyi joga van, hogy választhat a tőkés társaságok által nyereségesnek ítélt és piacra vitt termékek közül.

A hazai tulajdonú vállalatokat előnyben részesítő nemzetgazdaságoknak, ahol e vállalatok oly módon szolgálják a közösségi érdekeket, ahogyan a külföldi termelők és a helyhez nem kötött befektetők nem képesek, nem szükséges elzárkózniuk az importált áruk és a külföldi befektetők elől. Amennyiben a külkereskedelem, illetve a külföldi befektetők tevékenysége az ország javát szolgálja, akkor mindenképpen

üdvözöljék az ilyenfajta kezdeményezéseket. Ám az embereknek és az őket képviselő kormányoknak jogukban áll, és szükségük van rá, hogy a saját gazdaságuk életét maguk irányítsák. Ezen felül erkölcsileg teljes mértékben jogukban áll, hogy a gazdaságukba vezető útra lassító bukkánókat építsenek az országhatár mentén, ezáltal előnyösebb helyzetbe hozva a helyi kezdeményezésű befektetéseket. Ez a fajta stratégia jól működött a nyugati országokban a második világháború követő föllendülés idején, aminek eredményeképpen széles tömegek részesültek a gazdaság nyújtott előnyökből. Ez a stratégia sokkal hasznosabb és helyénvalóbb, mint az, amit a tőkés libertariánizmus hirdet.

Tanulságos lehet, ha elgondoljuk, mi történhetett volna, ha a második világháborúból mint tőkés libertariánus (azaz szabad piacra épülő kapitalista) társadalom kerülünk ki, nem pedig mint pluralista demokrácia. Ebben az esetben nem építettünk volna ki egy széles, stabilizáló hatású középosztályt, amely a munkásosztály egyre nagyobb hányadát fogadta magába. Ezzel pedig mindenképpen elmélyült volna a roppant gazdag tőketulajdonosok és az elszegényedett munkásosztály között meglévő megosztottság – vagyis az a fajta megosztottság, amely korábban a szocialista mozgalmakat táplálta az Egyesült Államokban és más nyugati országokban.”²⁵

6.4. A szubnacionális szereplők pénzügyi biztonsága

A szubnacionális szereplők pénzügyi helyzete nagyban osztja a nemzeti szint szereplőinek helyzetét. Meghatározó ugyanakkor, hogy az egyes államokkal szemben is kiszolgáltatottak. Ez legfőképpen a pénzügyi és a piaci lehetőségeiket korlátozza be, aminek az a következménye, hogy reményük sincs a transznacionális szintre felkerülni. Kivételt ez alól csak egyes monopóliumok (pl. olajszektor) képeznek, azonban ezek vezető posztjaiért és a felettük való rendelkezés jogáért hatalmas harc dúl a nemzeti szintű politikai és a hozzájuk kötődő gazdasági elitek között. A szubnacionális szintre általában jellemző a különböző pártokhoz való lecsatlakozás. Ez pedig azzal a veszéllyel jár, hogy a szereplők elveszítik eredeti funkcióikat és kizárólag az értelmetlen és a lényegét elfedő pártpolitikai csatározásokat szolgálják ki. Jellemző még az országérdekek eltűnése is, helyébe

²⁵ David C. Korten: *Tőkés társaságok világuralma*, Kapu, 1996, 109-111. oldal

párt, pártcsoport, gazdasági lobbik vagy egyes ügyes személyek érdekei kerülnek behelyettesítésre.

6.5. Az egyén valóságos pénzügyi helyzete

Az egyén valóságos pénzügyi helyzete elsősorban magától az egyéntől függ. Attól függően, hogy hány éves, van-e munkája, hány gyermeket nevel, mik a fogyasztási szokásai, nagyon sok tényezőt kell figyelembe venni. Itt az egyéntől független tényezők közül csak utalni szeretnék arra, hogy az illető gazdag, vagy szegény családba született-e. Egyáltalán: melyik ország állampolgára. A független tényezők másik nagy csoportját jelentik az állami kényszereszközök, mint például az egyéntől közvetlenül elvont pénzeszközök, ide értve az adókat és az illetékeket. Ugyancsak az állam képes befolyásolni az ár és a bérszínvonalat, bár ez utóbbra más szub- és transznacionális szereplő is jelentős hatást képes gyakorolni. Az állami elvonások közül ugyanakkor az öröklési illetékek betölthetik azt a szerepet, amely a születéssel járó esélyegyenlőtlenségeket csökkentik.

A pénzügyi helyzettel szoros összefüggésben vannak a pénzre könnyen átváltható javak (értékpapírok, kötvények, avagy a jó helyen lévő, így könnyen mobilizálható ingatlanok), valamint az egyén által megkötött, vagy az állam által kötelezően előírt biztosítások.

7. A pénzügyi biztonság – mint érzet

A magyar származású André Kosztolányi egész életét a tőzsdéken töltötte. Véleménye szerint a tőzsde kilencven százalékban pszichológia.

A különböző szintű cégeknél különböző formában beszélhetünk a pénzügyi biztonság "érzeti összetevőjéről". A vezetők pénzügyi biztonsággal összefüggő percepciója befolyásolja a cég pénzügyi biztonságát. A cégek számára mind a transznacionális, mind a szubnacionális szinten elsősorban a nemzeti szint jelenti a valós veszélyeket. Ezek a cégek egyaránt ki vannak téve a nemzeti szintű politika és bürokrácia szabályozási – ezen keresztül pénzelvonási – törekvéseinek. A transznacionális cégek ugyanakkor sokkal hatékonyabb választ tudnak erre a

problémára adni, pénzeiket könnyen off-shore területekre tudják kimenekíteni, ahol a nemzeti szintnek gyakorlatilag nincs hatása. Ez gyakran úgy történik, hogy az egyes államok szabályozási területein lévő termelő kapacitások által megtermelt jövedelmeket egyes alkatrészek túlszámlázásával, adó- vagy jogi szakértői számlák kibocsátásával az úgynevezett adóparadicsomokba szivattyúzzák át. Ráadásul az off-shore területeken működő cégek nagy mértékű anonimitást élveznek, így ez a pénz eltitkolható, és gyakran összekeveredik az illegális fegyver- és a droghandel, valamint a prostitúcióból származó szervezett bűnözői pénzekkel. Az off shore területek olyan pénzügyi biztonságérzetet jelentenek, amivel semmilyen más terület nem rendelkezik.

A transznacionális cégek mozgásszabadsága rendkívül jelentős, amennyiben pénzügyi biztonságukban veszélyeztetve érzik magukat egy államban (például különféle pénzügyi, gazdasági törvények megszorításai miatt) lehetőségük van az azonnali távozásra. Jellemző magatartásuk, hogy még a befektetéseiket is veszni hagyják, ha úgy érzik, hogy nincsenek biztonságban. A transznacionális cégeknél különösen jelentős, hogy a stratégiai döntéseket olyan vezetők percepciói befolyásolják, akik sokszor fizikai mivoltukban vagy kulturális különbözőségükben igen távol vannak az adott beruházási területtől. Nyilvánvaló, csak azok a beruházási környezetek **értelmezhetők** a számukra, amelyek egyéni percepcióikban egyáltalán észlelhetők. Ezen törvényszerűségeket azok a regionális és nemzeti területek döntéshozói tudták kihasználni, akik a saját szabályaikat a többieket megelőzve alakították át a befektetők percepcionális igényeinek megfelelően. Az eredmény számszerűsíthető, hiszen ők az adott időszakban nagyobb tőkét tudtak vonzani, mint a többiek.

A **nemzeti** szintű vezetők, különösen a politikusok gyakran frusztráltak. Fizetésük jelentősen elmarad még a nemzeti, vagy az az alatti vállalkozások vezetőinek jövedelmétől is. Pedig úgy gondolják, hogy a köz érdekében cselekedve többet kellene keresniük. Ráadásul négy vagy öt évente újabb és újabb választáson kell megmértenniük magukat, ahol – a pártokat kézbentartó magot kivéve – rendszerint elbuknak. A pártbeli folyamatosságot a listás helyeken bejutók jelentik, őknek ugyanis nem kell egyéni körzetben kiállni a választók elé. A nemzeti és a szubnemzeti szintre egyaránt jellemző a kiszolgáltatottság érzése, hiszen a

hatalmas pénzügyi iparhoz képest mind lehetőségeikben, mind gyorsaságukban jelentősen alulmaradnak. Ezen kiszolgáltatottság érzetet nagyban csökkenti az a tény, hogy a vállalkozásokhoz szükséges tőkét már nem csak a nemzeti bankoktól lehet beszerezni, hanem a világon bárhol. Azonban a kiszolgáltatottság csak látszólag csökken, hiszen ezek a szintek már nagyságuknál fogva sem eléggé versenyképesek. Azt pedig, hogy egy politikai pártnak ki ad pénzt választási kampányra, már nem a gazdasági számok döntenek el. Mindenesetre a nagy cégek vezetői sem érezhetik magukat eléggé biztonságban. Még a pénzügyi megtakarításokat összegyűjtő befektetési alapok egyik legnagyobbikánál is előfordult, hogy elbocsátották a vezetőt, mert nem hozta a többi hasonló cég általi éves hasznot. Azóta kiderült, hogy a többiek tévedtek és szakmai karrierjét más alapon folytathatta. Jellemző tehát a kockázatkerülés is a cégekre.

A pénzügyi biztonság – mint érzet kategóriáját leginkább az **egyén** szintjén lehet kimutatni. Itt ugyanis nem kell korrigálnunk a szervezetek nagyszámú döntéshozatalának érzetét abból a célból, hogy a döntéshozatali mechanizmusok különbözőségeit kiszűrjük. Az egyén saját percepciói – különösen saját érzete alapján dönt. Az egyénre történő ráhatásokat éppen ezért figyelembe kell vennünk. Ezek: a szűk családi valamint a tágabb de még közvetlen társadalmi környezet, a média általában és a közvetlen reklámok.

Az érzetet alapvetően meghatározza az egyén személyisége. Általában egy gyermeknél az átlagos biztonságérzeti küszöb sokkal magasabban van mint egy felnőtténél, mivel jóval fejletlenebb a veszélyérzete. Éppen ezért szélsőséges viszonyok között is jól érezheti magát. (Háborús közvetítésekben gyakran látni játszó gyermekeket, legfeljebb háborúsdit játszanak.) Ehhez képest a felelősségérzettel, kellő tapasztalattal rendelkező felnőtt másképpen reagál. Ennek megfelelően az általános biztonságérzetre jelentős befolyással van az egyén kultúráltsága, ismeretanyaga és személyisége, hiszen a világ biztonságával foglalkozó kutató a téma által felvetett veszélyeket is sokkal jobban képes felfogni, mint az ilyen tapasztalatokkal nem rendelkező személy. A percepciók beépülése az egyén biztonságérzetébe lehet tudatos folyamat eredménye, de történhet a tudatalatti gyakorolt hatás segítségével is.

Ebből a szempontból az egyén pénzügyi döntéseit az alábbi tényezők alakítják:

- az egyén általános biztonságérzete (beleértve a szűkebb és tágabb környezetének politikai, gazdasági stb. stabilitását);
- az egyén konkrét biztonságérzete (van-e és milyen a munkahelye, mennyit keres, hány eltartottról gondoskodik, házastársa dolgozik-e és mennyit keres, van-e örökölt vagy megtakarított pénzük illetve más vagyonuk, különös tekintettel a nagyberuházásnak számító lakást stb.);
- az egyénre ható - általa tudatosan vagy tudatalatt felfogott - percepciók (különösen a fogyasztásra ösztönző tényezők)

8. Új típusú veszélyek és kockázatok

Valójában a világ pénzpiacait az információk és a percepciók (érzetek) irányítják. A XX. század végének tudományos-technikai forradalma, a számítógépek megjelenése, majd egy egységes világhálóba történő tömörülése jelentős változásokat indukált az információs piacon is. Nem másról van szó, mint arról, hogy az elmúlt századokhoz képest a legfontosabb gazdasági, politikai és társadalmi információk a történésekkel egyidőben jutnak el a világ összes pontjára. Erre szolgálnak a globális hírhálózatok, de még inkább a globális pénzügyi tájékoztató szolgáltatások. Így tehát gyakorlatilag az összes döntéshozónak az összes információ egyidőben áll a rendelkezésére. Azt, hogy a pénzpiacokon végül is ki nyer és ki veszít, egyrésztől az dönti el, hogy a hatalmas mennyiségű adatból ki, milyen konkrét elemzéseket képes a lehető leghamarabb előállítani, továbbá nagyságrendekkel megnőtt - a konkrét adatok feldolgozásán túl - a percepció jelentősége is.

A valós idejű információkat leggyorsabban már nem is az ember, hanem a számítógép tudja feldolgozni. Számos tőzsdei válságot okozott az, hogy a beérkező adatokra a számítógépek automatikus eladással vagy vétellel reagáltak anélkül, hogy az ember a döntéshozatalban részt vett volna. Pontosabban figyelembe kell azt vennünk, hogy a számítógép elkészítésében és főként a pénzügyi programok elkészítésében mégiscsak az emberi tényező játssza a fő szerepet. Ha pedig a számítógépes programokba rejtett hiba csúszik, vészhelyzetben a világ vezető brókercégeinek számítógépei ugyanazt a hibát követhetik majd el. Ennek a

kockázatát úgy lehetne csökkenteni, ha minél több típusú számítógépet és programot használnának a pénzügyi szektorban, ami látszólag ellentmond a költség csökkentése és a hozam maximalizálása elvének.

Ha pedig a globalizált pénzügyi világ számítógépeken működik, ennek a veszélye új kihívásokat jelenthet, nemcsak a pénzügyi ipar szereplői számára, hanem a pénzzel kapcsolatba kerülő összes kormány, vállalat és egyén számára is.

Új típusú veszélyek:

a.) Technikai veszélyek:

- villámcsapás megkerülheti a Földet,
- rossz chip: vészhelyzetben egyszerre romlik el;
- egy sűrűn használt hibás számítógépes program: összeomlaszthatja a világ pénzügyi rendszerét.

b.) A számítógépes csalás kerül előtérbe, amelyet haszonszerzés végett követnek el. Ilyen haszonszerzési cél lehet a pénzügyi haszon, de lehet nemzetbiztonsági haszon is.

c.) Megjelenik a számítógépes terrorizmus: legnagyobb kárt a fejlett világ és lakosainak manapság nem is egy atombomba, hanem a különböző számítógépes (benne a pénzügyi) rendszerek összeomlasztása jelentheti.

d.) A pénzügyi manővereket a saját érdekek érvényesítésére használják fel, akár az államok más államok ellen, akár az államok a biztonságpolitika más szereplői ellen, a globális cégek más globális vagy transznacionális cégek ellen, és a sort folytathatnánk tovább.

Az, hogy mennyire reális ezeknek a kockázatoknak a felvetése, jelzi például annak a legutóbbi időig titkos fegyvernek a koszóvíri válság során történt bevetése, amelyet a számítógépes rendszerek új típusú blokkolására fejlesztettek ki. Ezt a fegyvert I-bombának nevezték el, amelynek hatása egy villámcsapáshoz hasonlít, így elektronikus úton bénítja a körzetében lévő összes számítógépes rendszert.

9. A pénzügyi biztonság erősítése

A globalizált pénzügyi rendszer minden szintje és minden szereplője abban érdekelt, hogy erősítse saját pénzügyi biztonságát. Ki kell emelnünk a nemzeti szint által működtetett mechanizmusokat, amelyek kifejezetten is a nemzetközi pénzügyi rendszer biztonságos működését hivatottak elősegíteni. Az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében úgy a Világbank, mint a Nemzetközi Valutaalap eddig jól megfelelt ezeknek a követelményeknek. Ugyanakkor gyakran éri őket az a vád, hogy az ENSZ-ben nagyobb kvótát befizető gazdagabb országoknak szükséghelyzetben kicsit többet adnak, avagy kicsit elnézőbbek velük szemben. Jó példa erre az olajválság idején Olaszországnak nyújtott hitelek ügye. Mára az is nyilvánvalóvá vált, hogy a két szervezet által nyújtott hitelek és tanácsok nem akadályozták meg a legújabb pénzügyi válságok kirobbanását, amelyek könnyen végzetessé válhattak volna a nemzetközi pénzügyi rendszer egészére.

A pénzügyi biztonság erősítésének taglalásánál fel kell arra figyelni, hogy egyedül a francia lexikonok utalnak közvetlen módon a pénzügyi biztonságra, amikor a társadalombiztosítási rendszert is felsorolják a biztonság elemei között. Itt található az a megközelítés, amely bemutatja, hogy elsősorban a cégek és az egyének biztonságát hogyan erősíthetik a különböző biztosítási formák. A különböző kockázatokra létrehozott kockázatközösségek a befizetett díjakból kártalanítják a ténylegesen károsultakat. Az eredetileg tengeri hajózási kockázatok megosztására létrehozott biztosítási konstrukciók mára már hatalmas pénzügyi iparaggá váltak. A cégek biztosítást köthetnek vagyonuk elvesztésére, vezetőik egészségére vagy a politikai kockázatokra egyaránt. A magánszemélyek is csökkenthetik a lopásból eredő vagyonvesztésüket, de pénzügyileg támogathatják családjukat elhalálásuk vagy betegségük esetére.

Az egyének pénzügyi biztonságára hozták létre a nyugdíjalapokat, amelynek lényege, hogy az aktív keresetekből levont járulékok fejében az öregkori megélhetést biztosítja az alapkezelő. Valójában itt két furcsaság is van: egyrészt gyakran ezek a nyugdíjbiztosítások kötelezőek az egyén számára, hiszen az adott állam törvényben vonja el a jövedelmeket az egyénektől. Másrészt viszont a legutóbbi időkig az

úgynevezett „felosztó-kirovó” rendszerű nyugdíjalapok voltak többségben, amelyek nem akkumulálták a tőkét, hanem az aktív korosztályok befizetéseiből fizették ki az öregségi nyugdíjakat. A második világháború utáni növekvő népességű korosztályok könnyedén termelték ki az idősök nyugdíj- és betegellátásához szükséges pénzmennyiséget, sőt többlet is keletkezett. És itt lép be a nemzetállami szint, amelynek politikusai – színezettől függetlenül – gyakran nyúltak ehhez az olcsó forráshoz. Előírták, hogy a nyugdíjalapok „a leendő nyugdíjasok érdekében” a kisebb kockázatú államkötvényeket kötelesek a felhalmozásokból vásárolni. Így volt ez az Amerikai Egyesült Államokban is, ahol korábban a szövetségi kormány és a törvényhozás az éves költségvetés elkészítésekor rendre megcsapolta a nyugdíjalap többletét. Ez pedig biztos pénznek és olcsó finanszírozási forrásnak számított, ezért az Alapnál évtizedek óta halmozódnak az államkötvények. Ezt a világ számos országában ismerős módszert a demokraták és a republikánusok egyaránt alkalmazták, csak a legutóbbi időben merült fel az a javaslat, hogy a kassza többletét csak akkor lehessen felhasználni, ha ezt a Kongresszus kétharmados többséggel jóváhagyja. Valójában az ötlet nem aratott túl nagy sikert, hiszen a koszvói beavatkozás finanszírozása, illetve a különböző természeti csapások, úgy mint az árvizek és tornádók okozta károk elhárítása miatt még a közelmúltban is hozzá kellett nyúlni a nyugdíjalap többletéhez. Valójában a számítások egyértelműen kimutatják, hogy az 1935-ben, a nagy gazdasági világválság nyomán létrehozott állami nyugdíjbiztosítási rendszer pénzügyi tartalékai három évtizeden belül kimerülhetnek. Egyes számítások szerint az USA-ban a nyugdíjbiztosítás mostani formájában 2034-ig maradhat működőképes, az öregségügyi, egészségügyi ellátásnak pedig még legalább 16 évig lesz elég pénze az öregkorúak kórházi számláinak kiegyenlítésére.

Az USA-ban sem volt gond a klasszikus felosztó-kirovó rendszerű öregségi ellátással, hiszen 1946 és 1964 között az úgynevezett baby-boom generáció születési rátája messze meghaladta a korábbiakét. Ez a jelenleg legnépesebb, mintegy 77 millió főt számláló korosztály a 267 milliós Egyesült Államok gerincét képezik. Ők jelenleg jövedelemtermelő képességük csúcsán vagy akörül vannak, és járadékaikkal lehetővé teszik, hogy a nyugdíjbiztosítási alap rekordbevételekre tegyen szert. Amint azonban a jövő század elején elkezdenek nyugdíjba menni, a folyamat megfordul, és a nyugdíjbiztosítási alap kifizetései emelkednek radikálisan. A

számítások szerint a fordulat 2014-ben áll be, attól kezdve az alap kifizetései meghaladják a bevételeket.²⁶

Valójában az USA gazdaságának befizetései az elkövetkezendő évtizedekben igen jelentős többletbevételt hoznak majd az állam számára. A korábbi állami eladósodás folyamata megfordul, a 2015-ig kumulált bevételek – becslések szerint – 4500 milliárd dollárral haladják meg majd az állami kiadásokat. Teljesen logikus lenne ennek a várható többletnek az akkorra majd problémákkal küzdő öregségi beteg- és nyugellátás megsegítése, azonban az állami nyugdíjalap pénzügyi biztonságának megteremtéséhez jelenleg nincsen meg a politikai döntéshozók szükséges számú szavazata. Az amerikai átlagpolgár könnyen úgy járhat mint magyar társa, hogy a kötelezően befizetett járulékok fejében nem kapja meg a szükséges ellátásokat. A várható pénzügyi befizetéseket Clinton elnök új pénzügyi megoldásokkal is próbálja megelőzni. Azon egyszerű számításnál fogva, mely szerint a kevesebb hasznot hozó államkötvények helyett a nyugdíjpénztárak vásárolhassanak az egyébként kockázatosabb részvényekből is, azt eredményezné, hogy a magasabb részvényhozamokból (több évtized alapján ez akár 7 százalék, számítások szerint ez átlagosan akár a dupláját is hozhatja mint a nyomott hozamú államkötvények hozhatnának) a nyugdíjrendszer működőképességét akár 23 évvel is ki lehetne tolni. Az ötlet pénzügyileg teljesen logikus, azonban az egész rendszer biztonságának kockázatát nagy mértékben megemeli. A legbiztosabbnak tartott államkötvények azért alacsonyabb hozamúak, mert kisebb kockázatot jelent a tartásuk. Azt, hogy Magyarországon ez miért nincsen így, közgazdászok még nem tudták elméletileg alátámasztani.

A jelentős vásárlóerőt megtakarító népes amerikai korosztályok nyugdíj-megtakarításainak akár egynegyedét részvényekbe fektető alapok befektetéseikkel élethalál urai lennének a különböző cégeknek. A nagyságrend olyan, hogy akár a transznacionális cégek többségi tulajdonát is megszerezhetnék, amire az utóbbi időkben csak a hasonló nagyságrendű transznacionális bankok és biztosítók, sőt a globálissá vált bankok és biztosítók voltak képesek. Miközben tehát az egyszerű állampolgárok nyugdíj- és betegbiztosítási kötelező megtakarításait a nyilvánvalóan kockázatosabb részvénytőzsiákra is beengednék, valójában a szövetségi kormány és

²⁶ HVG 1999. október 16. 85-87. oldal

az USA törvényhozása a globális pénzügyi vállalkozások nagyságrendjének megfelelő politikai eszközhöz jutna. Ez a folyamat előrevetítené a nemzetközi pénzügyi rendszer kiegyenlítettebb működését, amelyeket így nemcsak a globális és transznacionális magánszereplők uralnának. Addig természetesen a pénzügyi szereplők sem tétlenek, nagyon sok országban elérték azt, hogy a felosztó-kirovó rendszerű nyugdíjalapokat kiegészítő vagy felváltó módon magánnyugdíj pénztárakká alakítsák át. Ezek a nyugdíjjárulékok újra-befektetését pedig már nem az államok, hanem a transznacionális pénzügyi szereplők valósíthatják meg.

Az egyén pénzügyi biztonsága szempontjából ugyanakkor el kell mondanunk, hogy az előregedő társadalmak fiatal nemzedékei nem lesznek képesek fenntartani az idős – nagyobb lélekszámú – generációkat. Különösen nem tudják majd kifizetni az időközben gyakran csillagászati magasságokba emelkedett gyógyszer- és az új típusú egészségügyi kezelési költségeket. Az államok tehát nagy valószínűséggel nem fogják tudni betartani a mostani nyugdíjasoknak tett ígéreteiket – ahogyan a jövőbeni nyugdíjasoknak tetteket sem.

Az egyének pénzügyi biztonságát alapjaiban érintő kötelező rendszerek megsegítésére különböző megoldások képzelhetők el. E szerint emelni kell a nyugdíjkorhatárokat és csökkenteni a nyugdíjak reálösszegét. Ez utóbbira kiválóan alkalmas például az elinflálás módszere. Az állam így szegheti meg legkönnyebben a társadalommal kötött szerződését, sőt még a nyugdíjakat nominálisan emelni is lehet, valójában azok egyre kevesebbet érnek.

Látjuk, hogy a felosztó-kirovó rendszerű nyugdíjbiztosításokat a népesebb korosztályok nyugdíjba kerülése lehetetlenné teszi. Ez a helyzet Nyugat-Európa több vezető államában, ahol az önkéntes biztosítások korábbi fizetése sem jelent teljes megoldást. Szerencsére ezen országokban olyan magasak voltak az utóbbi évtizedekben a bérek, és olyan alacsony a munkanélküliségi ráta, hogy a lakosság nagy része jelentős megtakarításokkal rendelkezik. Ennek megfelelően az egyének tömegei akkor is pénzügyi biztonságban lesznek, ha a korábban befizetett nyugdíjjárulékaik esetleg elvesznének vagy értékük nem biztosítaná a korábbi életszínvonal fenntartását. A munkanélküliség terjedésével és állandósulásával azonban ez a kiegyenlítő szelep bedugul, előrevetítve egy társadalmi robbanás

veszélyét. Mivel ezen a területen a pénzügyi szabályozás még mindig a nemzetállamok kezében (elsősorban a párt-elíték kezében) van, a különböző országokban élő egyének jelenlegi és jövőbeni pénzügyi biztonságát nagy mértékben befolyásolják a saját elitjük köz iránti elkötelezettsége, rátermettsége és felkészültsége a kormányzásra. A gyenge, korrupt és önző elitekkel bíró országok polgárai semmi jóra nem számíthatnak saját pénzügyi biztonságukkal kapcsolatban. Amennyiben a törvényi kötelezésen alapuló befizetéseket, vagy az egyszeri és megismételhetetlen bevételeket (például tipikusan ilyenek a privatizációs bevételek) nem a társadalom javára használják fel a politikusok, a jövőben komoly társadalmi feszültséget okozó pénzügyi problémák keletkeznek.

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke ezeket a jövőbeli pénzügyi feszültségeket már most úgy akarja megoldani, hogy a szövetségi adók és illetékek jövőbeli összegéből 62 százalékot az állami nyugdíjbiztosítás és mintegy 14 százalékot az amerikai öregségi egészségügyi ellátás pénzügyeinek rendbetételére költene. Látjuk tehát, hogy a pénzügyi biztonság minden szinten való erősítésénél a tisztességes és a köz iránt elkötelezett szakértői gárdán kívül tisztességes és a köz iránt elkötelezett politikusi gárda is szükséges. A számok ugyanakkor nem mutatják meg azt, hogy mit tegyen egy adott ország vezetése, ha a következő évtizedekben nem számolhat az állami adókból és illetékekből származó többletbevételekkel, miközben a lakosság elöregszik.

Ugyanígy nem járható ez az út a nagy népességi szaporulati rátával rendelkező, jórészt fejlődő országok számára, akiknek csak a szegénységét növeli a nagy népszaporulat.

10. Összefoglalás

A bipoláris világrend összeomlásával a biztonság felfogásának kizárólagosan katonai értelmezése idejét múlttá vált. Ugyanakkor egységes biztonság-definíció hiányában sem a tudomány, sem a gyakorlat nem képes egységes rendszerként kezelni a komplex problémakört. Ez a helyzet annak ellenére fennáll, hogy a biztonság komplexitása mára már általánosan elfogadottá vált. Valójában a

biztonság eredeti értelmezése két fő elemet tartalmaz. Ezek egyike egy állapot, amely valaminek a fennállásában vagy hiányában mutatkozik meg, másika ugyanakkor az embernek a biztonsággal kapcsolatos személyes érzete, percepciója.

A pénzügyi biztonság mindezen biztonsági kérdéseknek a pénzügyekkel kapcsolatos részével foglalkozik. A pénzügyek globális jellege - amely ennek mind vertikális, mind horizontális dimenzióját is jellemzi - új típusú megközelítést igényel. A hagyományosan középpontba állított nemzetállami (nacionális) szint relatív jelentősége csökken. Különösen a pénzpiacokra igaz, hogy az itt bekövetkezett bármilyen változás automatikusan változásokat gerjeszt más rendszerekben és alrendszerekben. A pénzügyek túlzott jelentősége figyelhető meg úgy a reálgazdaság, mint például a környezetvédelem vagy a katonai kérdések terén. A globális szint alatt transznacionális, nacionális, szubnacionális és az egyén biztonsági szintje került elkülönítésre. A biztonságpolitikai szereplők sorát pedig a **vállalkozások** (cégek) vezetik be, mint amelyek elsőrendű szereplői azon jövedelem megtermelésének, melyre a többi szereplő is nagyban számít. A szinteknek megfelelően megkülönböztethetünk globális, transznacionális, nacionális és szubnacionális **bürokráciákat**. Az utóbbi évben új típusú szereplők jelentek meg, amelyeket összefoglaló néven nem kormányzati szervezeteknek (**NGO**) nevezünk. Megjelenésük és a biztonság különböző szegmensei kialakításában való részvételük azonban nem kellően szabályozott. Finanszírozásuk sokszor átláthatatlan. Az egyes biztonságpolitikák kialakításában és a végrehajtásban kiemelt jelentősége van a független kutatóintézeteknek, amelyek függetlenségét elsősorban a fejlett országokban meglévő pénzügyi lehetőségek garantálják. Fontos kiemelni, hogy az **egyén** úgy is szerepet játszik a pénzügyi biztonság alakításában, hogy döntéselőkészítőként és döntéshozóként minden szinten számításba kell venni percepcióit. Ezen túl hatása önálló biztonságpolitikai szereplőként is lényeges. Az egyén helyzete és érzete meghatározza például, hogy a politikai választásokon hogyan foglal állást, ezen keresztül befolyásolva közvetlenül a hatalmi tényezőket, így a biztonsági rendszereket is. A pénzügyi biztonság terén még ennél is látványosabb az egyén szerepe. Egyes országokban az állampolgároknak olyan mennyiségű megtakarításai halmozódtak fel, amelyeknek nagyságrendje összességében már közvetlenül alkalmas a pénzügyi biztonság befolyásolására. A pénzügyi döntések sorozatát

pedig ebben az esetben az egyén hozza, meghatározva ezzel a pénzének felhasználási útját. Ez a tény közvetlen biztonságalkító szereplővé teszi az egyént. Az eredeti biztonsági felfogás alapján a pénzügyi biztonság is **két részre** osztható. Egyrészt **állapotként**, másrészt **érzetként** való elemzése indokolt. A pénzügyi biztonság állapotként való leírásánál szembevetendő a globális szint instabilitása. A nemzetközi pénzügyi rendszert alapjaiban rázták meg azok a pénzügyi válságok, amelyek Mexikóból, Dél-Kelet-Ázsiából, Oroszországból és Brazíliából indultak ki. Jellemzőik voltak, hogy a hatásuk a világ más részeire is gyorsan kiterjedt, illetve hogy a pénzügyi válság Dél-Kelet-Ázsia esetében először csapott át közvetlenül gazdasági majd politikai és társadalmi válságba. A válság kezelésére hivatott IMF pénzügyi alapjai kimerültek, és eszköztára sem elegendő a globális pénzügyi rendszer stabilitásának fenntartásához. A transznacionális szintre ugyanúgy jellemző a szabályozatlanság és a kellő ellenőrzés hiánya, mint a globális szintre. Ez, valamint a nemzetek felett működő pénzügyi és gazdasági szférának a nemzeti politikai döntéshozói szinttel fennálló feszültsége, alapjaiban teszi instabillá a biztonsági rendszert, beleértve annak pénzügyi, gazdasági, politikai és katonai aspektusait. A nemzeti, szubnacionális szintek elszegényedése figyelhető meg, amely különösen ezeken a szinteken megjelenő feladatok nagyságának fényében aggasztó. Sok országban nő a munkanélküliség, előrepszik a lakosság. A környezetvédelemre is egyre több pénzt kellene fordítani, ugyanúgy, ahogy a fegyveres erőknél az új típusú kihívásokra való felkészítésére. A nemzeti szintű bürokráciák véstesen meggyengülnek, elsősorban alulfizettségük miatt vándorolnak el a legjobb szakemberek. Az egyének pénzügyi biztonsági állapota döntően a jövedelmek nagyságától, pénzügyi vagy pénzre átváltható megtakarításaiktól és életkoruktól függ.

Mivel a döntéshozói posztokon minden szinten emberek ülnek, percepcióik és érzelmeik minden szint pénzügyi biztonságára hatással vannak. Sokszor a valós helyzettől eltérő módon ítélik meg a várható pénzügyi folyamatokat mindaddig, amíg ez a hamis érzet egyszerre meg nem szűnik. Ekkor viszont iszonyatos gyorsasággal képesek a pénzpiaci szereplők reagálni. Ezzel a követő magatartással ugyan csökkenteni lehet a pénzügyi kockázatokat, de egyenes út vezet a válságokhoz. Egyébként is kiemelt jelentősége van az egyén pénzügyi biztonsági érzetének, hiszen végső soron ő a fogyasztója a világon megtermelt javaknak. Amennyiben úgy

érzi, hogy egy árut meg kell vennie, közvetlenül dönt arról, hogy a pénze hova kerüljön. Ezáltal befolyásolja azt, hogy melyik országban hogyan alakul a foglalkoztatás, kinél vagy melyik szinten keletkezik a pénzügyi haszon. Nem véletlen, hogy a mai fogyasztói társadalomban az egyén meggyőzése – **érzeteinek befolyásolása** – áll a középpontban. A meggyőzés elsődleges eszköze, a transznacionálissá és globálissá váló médiapiacra keresztül, az elektronikus média. Jellemző a reklámpszichológia legújabb kutatási eredményeinek azonnali felhasználása. A közgazdaságtan régóta ismeri az úgynevezett „demonstrációs hatás” fogalmát, amely a fogyasztói percepción keresztül presztízs fogyasztásra ösztönöz. Teszi ezt annak ellenére, hogy a szegény országoknak egyszerűen nincs pénze erre a fogyasztásra, vagy biztonságuk érdekében nem lenne szabad máshonnan pénzt elvonniuk ezeknek az árucikkeknek a megvételére. Ez az ellentmondás nem csak a szegény országok esetében igaz, hanem az egyes társadalmakon belül is megfigyelhető. A társadalmi békét és a biztonságot veszélyeztetni ugyanis az a feszültség, amely az egyénben azáltal keletkezik, hogy az igényei olyan szintre nőnek, amelyek kielégítésére nem állnak rendelkezésére pénzügyi eszközök. Bizonyos esetekben az egyén saját pénzügyi biztonsági érzetét megteveszti az a tény, hogy pénzeszközeivel közvetlenül nem érintkezik, és a bank-, valamint hitelkártyával való vásárlások lehetővé teszik a túlköltekezését. Ezt a folyamatot erősíti a kártyákhoz kapcsolódó automatikus hitelek rendszere is.

Megnyugtató ugyanakkor, hogy a biztonságpolitikai szereplők mindegyike és minden szinten **érdekelt** abban, hogy a pénzügyi biztonságuk növekedjen. Erre az alapvető **érdekazonosságra** már fel lehet építeni egy olyan – a pénzügyi biztonságot növelő – nemzetközi rendszert, amely közvetlenül javítja az összes biztonságpolitikai szereplő általános biztonságát is. Ebben a folyamatban kiemelt jelentőségű az egyes államok politikai vezetőinek hozzáállása, hiszen mai előrelátásuk megkönnyíti a következő generációk pénzügyi biztonságának kiépítését is. Ehhez azonban le kell mondani a nemzeti érdekek és szuverenitások egy részéről, elsősorban annak érdekében, hogy a globális és transznacionális biztonságpolitikai szereplők megfelelő kontrollját ki lehessen építeni. E nélkül ugyanis nem lehet gátat vetni a pénzügyi haszon által motivált döntési mechanizmusoknak, így nem alakulhat ki a **kollektív pénzügyi biztonsági rendszer**. Ez utóbbi

kiépítésére célszerű felhasználni azt a felhalmozott emberi tudást, amely a pénzügyi innovációk révén képes a különböző kockázatokat csökkenteni.

Irodalomjegyzék

1. Frank N. Trager – Philip S. Kronenberg: National Security and American Society. University press of Kansas, 1973
1. B. Thomas Trout – James E. Harf: National Security Affairs. National Strategy Information Center, New York 1982
2. Richard Smoke: National Security and the Nuclear Dilemma. Random House New York 1984
3. Sun Tzu: The Art of War. Oxford University Press 1963
4. Amos A. Jordan – William J. Taylor, Jr.: American National Security. The Johns Hopkins University Press 1981
5. Robert Jervis: Perceptions and Misperceptions in International Politics. Princeton University Press 1976.
6. A nemzetközi biztonság átfogó koncepciója, Külpolitika c. folyóirat, 1988. 2. szám
7. Az állam biztonságától a nemzet biztonságáig, Külpolitika c. folyóirat, 1988. 2. szám
8. Jack Snyder: Averting Anarchy in the New Europe. International Security, Spring, 1990
9. John Mersheimer: Back to the Future. International Security, Summer, 1990
10. Barry Buzan: People, States and Fear. Harvester Wheatsheaf London 1991
11. Colin S.Gray: War, Peace and Victory. Simon and Schuster, New York 1990
12. Georg Brunner: Minority Problems and Policies in East-Central and South-East Europe. International Issues No 3. Vol. 1. 1992. Bratislava
13. Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

14. Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985.
15. Dunay-Kende-Kardos-Nagy: Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
16. Bill McSweeney: A semlegesség politikája és a kisebb államok biztonsága. MTA Intézetközi Békeutató Központ, Budapest, 1988.
17. Paul Kennedy: A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
18. „Közös biztonság”: a Leszerelési és Biztonsági Kérdések Független Bizottsága (Palme-bizottság) jelentése, Bécs, 1981
19. „Mi a teendő”: a Leszerelési és Biztonsági Kérdések Független Bizottsága (Palme-bizottság) ajánlása az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió számára a nukleáris és hagyományos fegyverzetek csökkentésére vonatkozóan. Bécs, 1986.
20. Áttörés – Az új gondolkodás kialakulása (Főszerkesztők: A.Gromiko, M.Hellman) Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár – Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
21. Bagóné Jehoda R. – Szternák Gy. M.: Hazánk gazdasági biztonságáról, Hadtudomány, 1992/3-4. szám, 106-112. oldal.
23. Bagóné Jehoda Rt. – Szternák Gy. M.: Hazánk gazdasági biztonságáról, Hadtudomány, 1992/3-4. szám, 106-112. oldal
24. Balázs Judit: A gazdasági biztonságról, Védelmi Tanulmányok 1997/16. szám
25. Balogh A. – Nagy L.: A nemzetközi környezet hatása a honvédelemre, Új Honvédségi Szemle, 1994/11. szám, 61-67. oldal
26. Barraclough, Geoffrey: The Times Atlas of World, History Times Books, 1993.
27. Beréti László: A biztonságpolitika új dimenziója: nemzeti és etnikai kisebbségek, Új Honvédségi Szemle, 1995/12. szám, 38-40. oldal

28. Biztonságpolitika és a hadsereg Magyarországon, INFO-Társadalomtudomány sorozat, 1993. 24. szám
29. Bleszity János: A katasztrófavédelemről, Hadtudomány, 1992/3-4. szám, 111-122. oldal
30. Csabai Gy. – Nagy L.: A válságkezelés lehetőségei napjainkban, Hadtudomány, 1993/3. szám, 3-14. oldal
31. Csabai György: A béke, a konfliktus és a háború kérdései a XXI. század hajnalán, Új Honvédségi Szemle, 1995/10. szám, 39-45. oldal
32. Csikós Nagy Béla: Magyarország térvesztése a világ gazdaságban és a felzárkózás esélyei, Magyar Tudomány, 1997. 3. szám, 263-277. oldal
33. Czégény Julianna: A migráció hatása a közrendre és a közbiztonságra, Hadtudomány, 1992/2. szám, 105-110. oldal
34. Damjanovich I. – Radványi L.: A Magyar Köztársaság környezeti biztonsága, Védelmi Tanulmányok, 1997/15. szám
35. Eberstadt, Nicholas: Population Change and National Security, Foreign Affairs, 1991/Summer (N.2)
36. Feris, Elisabeth: Refugees and World Politics, New York, Praeger's, 1985.
37. Fischer Ferenc: A megosztott világ történelmi-politikai atlasza, IKVA Kiadó, 1996.
38. Fülöp Imre: A Magyar Köztársaság biztonságát veszélyeztető lehetséges fenyegetések, azok kezelésének módjai, illetve az ehhez szükséges fegyveres erők, Válogatás az 1993. évi tudományos munkaterv keretében készült írásokból, 7-41. oldal. HM Oktatási és Tudományos Főosztály kiadványa, 1994.
39. Fülöp I. – Ujj A.: Az új biztonságpolitikai helyzet és a Magyar Honvédség alkalmazásának elvei, Új Honvédségi Szemle és a Truppendienst 1995. évi különszáma, 18-29. oldal
40. Gearty, Conor: Terror, Holnap Kiadó Kft., 1994.

41. Gergely Attila: Terrorizmusról, terrorcselekményekről, Hadtudomány, 1995/2. szám, 70-80. oldal Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) kiadványa, 1995.
42. Hajma Lajos: A Magyar Köztársaságot érintő lehetséges és valóságos veszélyforrások, Hadtudomány, 1995/4. szám, 30-33. oldal
43. Héjja I. – Szternák Gy.: A válságok előfordulásának körülményei és kezelésük módozatai, Hadtudomány, 1994/3. szám, 15-24. oldal
44. Horváth István: Néhány gondolat a veszélyek értelmezéséről, Hadtudomány 1995. Évi melléklete, 50-51. oldal
45. Huntington, Samuel P.: A katona és az állam, Zrínyi Kiadó, 1994.
46. Jávor Endre: Fenyegetés és veszély napjainkban, Honvédelem, 1190/6. szám, 21-25. oldal
47. Joni, Seager: Der Öko-Atlas, Bonn, 1993.
48. Kiss Kálmán: A határőrség időszerű feladatai, Hadtudomány, 1993/4. szám, 74-85. oldal
49. Korognai László: A terrorizmus, min pszichológiai probléma, Magyar Pszichológiai Szemle, 428-437. oldal
50. Kőszegvári Tibor: Magyarország biztonsága és az új kihívások, Védelmi Tanulmányok, 1993/1. szám
51. Kőszegvári Tibor: Az európai biztonság és a menekültek áradata, Új Honvédségi Szemle, 1992/5. szám, 23-35. oldal
52. Kőszegvári Tibor: A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években, OKTK záró tanulmány, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem könyvtára, L.sz.: 585/2187/Tk
53. Lukács László: Robbantásos merényletek elkövetésének lehetősége Magyarországon, Hadtudomány, 1994/3. szám, 82-90. oldal
54. A Magyar Köztársaság kormányának programja 1994-1998

55. Matus János: Válságkezelés és a konfliktusok megelőzése, Új Honvédségi Szemle, 1995/10. szám, 46-57. oldal
56. The Military Balance 1996-1997, IISS, Brassey's, London, 1996.
57. Morstein, Manfred: A terror-keresztapa (A terrorizmus, a kábítószer és a fegyverkereskedelem gyilkos kapcsolata), Gondolat Kiadó, 1991
58. Nagy Boldizsár: Menekülők – menekültek, Külpolitika, 1989/4. szám, 114-138. oldal
59. Nagy L. – Póti L.: Térségünk helyzete (beszámoló egy konferenciáról), Új Honvédségi Szemle, 1992/10. szám, 1-9. oldal
60. Nagy L. – Siklósi P.: A CFE-szerződés hatása Magyarország katonai biztonsági környezetére, Védelmi Tanulmányok, 1995/5. szám, HM SVKI
61. Nagyné Rózsa Erzsébet: A nukleáris fegyverek elterjedése: tanulságok és kilátások, Védelmi Tanulmányok, 1997/17. szám
62. NATO kézikönyv, SVKI és a NATO Információs és Sajtóiroda kiadványa, 1995.
63. Opál Sándor: Különleges hadviselési eszközök a terrorizmusban, Hadtudomány, 994/1. szám, 79-94. oldal
64. Az Országgyűlés 27/1993. határozata a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről, Magyar Közlöny 1993/48. szám, 2701-2707. oldal
65. Az Országgyűlés 29/1993. határozata a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről, Magyar Közlöny, 1993/29. szám, 1365-1367. oldal
66. Pataky Iván: A magyar katasztrófa-elhárítás biztonságpolitikai kérdései, Új Honvédségi Szemle, 1995/3. szám, 106-109. oldal
67. Perjés Géza: Az amerikai szárazföldi hadsereg 1993-ben kiadott FM 100-5 jelzésű hadműveleti utasítása, Védelmi Tanulmányok, 1995/10. szám
68. Pirityi Sándor: Az ország biztonsága és a katonai erő, Hadtudomány, 1995/4. szám, 88-92. oldal

69. Refugee Situation in Hungary, BM Menekültügyi Hivatal jelentése, 1992.
70. Simon Sándor: A belső és külső veszélyek értelmezéséről, Hadtudomány, 1995/4. szám, 42-46. oldal
71. Simon Zoltán: A prevenció lényege és alkalmazása, Új Honvédségi Szemle, 1995/4. szám, 44-53. oldal
72. Simon Zoltán: Kihívások és cselekvési lehetőségek, Új Honvédségi Szemle, 1994/10. szám, 5-15. oldal
73. Somogyi Ferenc: A katonai tényező fontossága a magyar biztonságpolitikában, Hadtudomány, 1995/4. szám, 13-16. oldal
74. Souchon, Lennart: Biztonságpolitika és stratégia a XXI. század kezdetén, hadtudomány, 1995/2. szám, 123-128. oldal
75. Szirtes Gábor: A terrorizmus és az állam Nyugat-Európában, Múltunk, 1991/4. szám, 16-21. oldal
76. Szternák György: A katonai veszélyeztetettségéről, Hadtudomány, 1995/4. szám, 47-49. oldal
77. Taylor – Mc Dowell: Az alacsony intenzitású konfliktusokról, Honvédelem, 1989/1. szám, 112-117. oldal
78. Tóth Csaba: Biztonságpolitikai kihívások az ezredfordulón, Új Honvédségi Szemle, 1995/10. szám, 79-82. oldal
79. Török László: Az „alacsony intenzitású konfliktusok” elméleti problémái, Honvédelem, 1989/3. szám, 18-28. oldal
80. Török Tibor: A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek, Védelmi Tanulmányok, 1995/6. szám
81. Várhegyi István: A Magyar Köztársaság számára lehetséges fenyegetések katonai erővel történő kezelésének módjai, kézirat, SVKI kézikönyvtár
82. Milton Friedman: Capitalism and Freedom, University of Chicago Press, USA, 1962.

83. Milton and Rose Friedman: Free to Chose, Harcourt Brace Jovanovich, USA, 1980.
84. Viviane Forrester: L'horreur Économique, Paris, Fayard, 1996.
85. Michael Clarke: New Perspectives on Security, The Centre for Defence Studies, Brassye's (UK), 1993.
86. George Soros: The Crisis of Global Capitalism, Open Society Endangered, Public AffairsTM, a member of Perseus Books L., L.C., New York, 1998.
87. Hans-Peter Martin – Harald Schumann: Die Globalisierungsfalle Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand, 1997. Rowohlt Verlag Reinbek bei Hamburg
88. David C. Korten: When Corporations Rule the World, 1995. By Kumarian Press, Inc.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. A biztonság fogalma	3
3. A nacionális (nemzetállami) középpont túlhaladottsága	11
4. A biztonságpolitikai szereplők	15
5. A pénzügyi szemlélet uralkodóvá válása	19
5.1. Pénzügyi szemlélet a biztonságpolitikai szereplőknél	19
5.2. A pénzügyi szemlélet és a biztonságpolitika:.....	24
6. A pénzügyi biztonság - mint állapot	28
6.1. A globális pénzügyi rendszer állapota Error! Bookmark not defined.	
6.2. A transznacionális szereplők pénzügyi biztonsága.. Error! Bookmark not defined.	
6.3. A nacionális szint pénzügyi biztonsága	Error! Bookmark not defined.
6.4. A szubnacionális szereplők pénzügyi biztonsága.... Error! Bookmark not defined.	
6.5. Az egyén valóságos pénzügyi helyzete	Error! Bookmark not defined.
7. A pénzügyi biztonság – mint érzet	47
8. Új típusú veszélyek és kockázatok	Error! Bookmark not defined.
9. A pénzügyi biztonság erősítése	Error! Bookmark not defined.
10. Összefoglalás	56
Irodalomjegyzék.....	61
Melléklet.....	53

BIZTONSÁGMAGYARÁZATOK A KÜLÖNBÖZŐ LEXIKONOKBAN**MAGYAR NYELVŰ LEXIKONOK****Új Magyar Lexikon 1. A-C. Akadémiai Kiadó, Bp., 1828, p.318**

Biztonság: 1.(külpolitikai) állapot, amelyben az állam függetlenségét más államok részéről nem fenyegeti támadás, és nincs kitéve annak a veszélynek, hogy belső ügyeibe külső hatalom beavatkozzék.

2. (műsz) tartószerkezeten a nemkívánatos állapotot (határállapotot: törést, repedést stb.) előidéző határigénybevétel és a méretezés alapjául szolgáló mértékadó igénybevétel viszonya. Régebben a határállapotra vonatkozó feszültség értéke és a méretezés alapjául szolgáló megengedett feszültség hányadosát nevezték biztonságnak v. biztonsági tényezőnek.

Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája, III. kötet, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1911, Hasonmás Kiadás, Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó, 1990, p.374

Biztonság: az egyeseknek, társadalomnak s államhatalomnak az az érzése, melyet a jog uralma teremt meg. A jog uralmát végső esetben ugyan a bíróság működése tartja fenn, de annak és tehát a jognak s bírói működésnek előfeltételeit a rendőrség teremti meg, melynek ezt az ágazatát biztonsági rendőrségnek nevezzük. A biztonsági rendőrség a bírói működéstől abban különbözik, hogy a jognak nemcsak eszményi uralmát biztosítja, mint a bíróság, mely a jogellenes tényt megtorolja, hanem a jogvédte állapotokat tényleg külső hatalommal is fenntarthatja, azok jogellenes megzavarását folytonos éber őrködéssel megakadályozva, a büntetendő cselekmény előkészületeit s a kísérletet csírájában nyomja el.

A magyar nyelv értelmező szótára, Első kötet A-D, Szerk.: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Akadémia kiadó Bp., 1959, p.41

Biztonság: 1. A dolgoknak, életviszonyoknak olyan rendje, olyan állapot, amelyben kellemetlen meglepetésnek, zavarnak, veszélynek nincs v. alig van lehetősége, amelyben ilyentől nem kell félni.

1.a. Vkinek, vminek (veszélytől, kártól, jogtalan beavatkozástól, bántódástól való) védett állapota, helyzete.

1.b. Védelem, oltalom.

2. (Ép, Műsz) Vmely építménynek, gépnek, szerkezetnek biztos szilárdsága, működésének zavartalansága, ill. az a jellege, hogy a környezetnek, a közelében v. benne tartózkodóknak az épségét nem fenyegeti.

Magyar Nagylexikon, Negyedik kötet, Akadémiai Kiadó, Bp. 1995, pp. 117-119

biztonság: 1.alapvető szükséglet és szubjektív élmény lét- és/v. egzisztenciális helyzetekben: amikor a személyt nem fenyegeti semmifajta veszély, v. ha igen, képes azt elkerülni.

2.(pszich) érzelmi biztonság; csecsemő- és kisgyermekkorban az egészséges fejlődés elengedhetetlen feltétele. Hiányát a szeparációs félelem jelzi. Elutasító szülői magatartás v. korai int.-i neveltetés esetében a ~ megsérülése a személyiségfejlődés zavarát vonja maga után, tartós szeretetkapcsolatra való képtelenséghez, önállótlanághoz, személyektől v. szenvedélyszerektől (pl. alkohol, kábítószer) való túlzott függéshez vezet.

3.(kat) az ország olyan helyzete, állapota, amelyben békében kizárt v. elviselhető mértékű a potenciális külső és belső veszély, fenyegetés, s lehetőség van progresszív irányú fejlődésre az állami, társadalmi, gazdasági, szellemi élet valamennyi fontos szférájában; válsághelyzetben megvannak a konfliktuskezelés, a visszafejlesztés, az élet normalizálásának lehetőségei: egy esetleges háború idején pedig

adottak az eredményes védekezés, a személyi és anyagi károk, ártalmak és veszteségek elviselhető szinten tartásának, a túlélésnek, az állami szuverenitásnak és működőképességnek a feltételei. Egy ország biztonságához nagymértékben hozzájárulhat egyes hatalmak, szövetségesek v. szövetségi rendszerek stb. nyilatkozata v. szerződésben vállalt kötelezettsége más államok biztonságának szavatolására. (biztonsági garancia).

4.(műsz.) építmény, gép, szerkezet biztos szilárdsága, működésének zavartalansága, ill. az a jellege, hogy a környezetének, a közelében v. benne tartózkodóknak az épségét nem fenyegeti. A biztonság mindig viszonylagos, azaz csak meghatározott környezeti feltételek között, a megengedettnél nem nagyobb igénybevételek esetében áll fenn. A biztonság mértéke jellemezhető a biztonsági tényezővel, amely egy adott szerkezetre megengedhető max. igénybevétel (pl. szakítószilárdság, betonszerkezet nyomó igénybevétele esetében törőszilárdság, hőigénybevétel esetében megengedett max. hőmérséklet, villamos szigetelések esetében átütési feszültség) és az üzemszerűen ténylegesen előforduló max. igénybevétel (húzófeszültség, nyomófeszültség, max. üzemi hőmérséklet, max. szigetelési feszültség) hányadosa, mindig egynél nagyobb szám. A biztonsági tényező értékét sok esetben szabványok írják elő, máskor az adott szakterület szakmai tapasztalatai, ill. a fölhasznált anyagokat, alkatrészeket gyártó cégek ajánlásai alapján határozható meg, gyakran összefügg a szerkezet élettartamával: minél nagyobb a biztonsági tényező, annál hosszabb az adott szerkezettől várható élettartam (de ált. annál költségesebb a szerkezet). – Bizonyos esetekben megkülönböztetünk aktív biztonságot és passzív biztonságot. Gépjárművek aktív ~án értik a jármű azon tulajdonságát, hogy a balesetek (pl. kanyarban való kisodródás) valószínűsége a lehető legkisebb; ennek fontos eszköze pl. a blokkolásgátló fékrendszer. A passzív biztonságon azt a tulajdonságot értik, hogy a mégis megtörtént baleset következtében az utasok sérülése a lehető legkisebb legyen; ennek fontos eszköze pl. a biztonsági öv és a biztonsági üveg.

Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Bp., 1995, p.144:

Biztonság: egyéneknek, csoportoknak, országoknak, régióknak (szövetségi rendszereknek) a maguk reális képességein és más hatalmak, nemzetközi szervezetek hatékony garanciáin nyugvó olyan állapota, helyzete (és annak tudati tükröződése), amelyben kizárható v. megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, ill. adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei. Egy országban a ~ átfogó értelemben akkor áll fenn, ha : békében nincs külső támadási veszély, a belső rend szilárd, kezelhetők a kockázatok, kihívások, a lakosságnak (nemzetiségeknek és etnikai kisebbségeknek), az egyes állampolgároknak lehetőségük van a progresszív irányú fejlődésre, a boldogulásra, az érvényesülésre az állami, társadalmi, gazdasági, szellemi élet valamennyi fontos szférájában; válsághelyzetben megvannak a konfliktuskezelésnek és –visszafejlesztésnek, az élet normalizálásának lehetőségei; egy esetleges háború, fegyveres összeütközés (katonai konfliktus) idején pedig adottak a fokozatos visszafejlesztés, a korlátozás, az eredményes védekezés, a személyi és anyagi károk, veszteségek elviselhető szinten tartásának, a nemzeti túlélésnek, az állami szuverenitásnak és működőképességnek a feltételei. – A ~ ma komplex fogalom és állapot; a politikai, gazdasági, katonai, szociális, humanitárius, környezetvédelmi szférákra, valamint a katasztrófa-elhárításra egyaránt kiterjed. Ez az átfogó, sok ország tapasztalatain alapuló meghatározás azonban Magyarországon még nem vált általánossá. Jelenleg még inkább a szűkebb, a külpolitikára és a katonai szempontokra értelmezett fogalomra szorítkozik. Egy ilyen szűkebb, praktikusabb értelmezés és fogalom célszerű változata (Magyaró.-ra vonatkoztatva) lehet: A Magyar Köztársaság ~a komplex fogalom, olyan reális képességeken nyugvó helyzet és állapot, amely magában foglalja: az ország lakosságának, területének, állami érdekeinek, nemzeti értékeinek megóvását és védelmét minden olyan külső és potenciális veszélytől, fenyegetéstől,

amely az emberi és nemzeti (nemzetiségi , etnikai, vallási) létet, az egyén boldogulását, a progresszív irányú fejlődést hátráltatja és akadályozza. –A ~ fogalma és tartalma – a változó feltételek és körülmények hatására – folyamatos módosuláson megy át, s ez a jelenség a jövőben is folytatódik. A ~ átfogó, széles fogalma az elmúlt évtizedekben – országonként eltérően, de mégis érzékelhetően – kilépett a korábban meghatározónak minősülő külpolitikai (diplomáciai) és katonai keretektől, s egyre több irányra, társadalmi szférára és kategóriára terjed ki, amelynek helyi értéke időnként változik, így a katonai tényező a jelenben és a jövőben is hátrább szorulhat. Több országból származó tapasztalat, hogy a ~ nem csak a külső veszélyek és fenyegetések elhárítására, ill. az ellenük való eredményes és hatékony védekezés feltételeinek megteremtésére irányul, hanem egyre növekvő mértékben az országon (nemzeten) belüli feszültségek, viszályok, katasztrófák stb. semlegesítésére is. Ezért a ~on belül meg kell különböztetni annak külső és belső oldalát. Ezt támasztják alá a SZU, Jugoszlávia, Csehszlovákia példái, ahol a szövetségi államok gyakorlatilag belső okok és negatív tényezők hatására hullottak szét. Olyan ~ fogalmak, elvek, elméleti tételek bevezetése és elfogadtatása szükséges, amelyek alapján minden lehetségest meg lehet tenni a béke megőrzéséért, a háború elkerüléséért, de emellett a fegyveres küzdelemnek az adott országra kényszerítése esetén lehetővé teszik az eredményes védekezést, a veszteségek elviselhető méretűre csökkentését, a túlélést, a szervezett állami lét folytatását.

FRANCIA NYELVŰ SZÓTÁRAK

Grand Usuel Larousse, dictionnaire encyclopédique, Larousse-Bordas, France, 1997, pp. 6677-6678

- Biztonság:** 1. (latin: securitas) olyan szituáció, amelyben valaki vagy valami nincs kitéve semmilyen veszélynek, semmilyen kockázatnak, különösen fizikai agresszióknak, balesetnek, megnyomorításnak: ez a helyzet a teljes biztonság.
2. Valakinek az állapota, aki fenyegetésen kívül érzi magát;

3. Egy konkrét területen a kockázatok limitációja vagy hiánya: ez a materiális biztonság;
4. Ami biztonságos, az előrelátja a káreseményt, vagy egy sajnálatos eseményt, vagy csökkenteni tudja hatásait: ez a biztonsági hozam.

(hadsereg:) Rendelkezés olyan tűzerő rendszerrel, amely válaszolni képes mindenfajta csapásra; **(védelem:)** A civil biztonság 1975 óta használatos a civil védelemben, ami a megelőzés és a segítség eszköztára teljességét foglalja magában, minden körülmények között, főként a lakosság védelme érdekében. Franciaországban ezek a problémák a belügyminisztériumhoz tartoznak; **(igazgatás:)** A közbiztonság központi irányítása, az országos rendőrség irányítása, amely kapcsolatban van a helyi rendőrségi szervekkel és kapcsolatban áll a rendőri közbiztonsággal. A szociális biztonság a törvényhozói és adminisztrációs eszközök összessége, amelynek célja az egyén és a családoknak garanciát nyújtani bizonyos kockázatok ellen, nevezetesen a szociális kockázatok ellen. Ezen intézkedések megtételére hivatott adminisztrációs szervek egésze fogja át. Közbiztonság, a közrend eleme. A közutak biztonsága. **(tengerészet:)** A kereskedelmi hajón szolgáló olyan biztonsági tiszt, aki speciálisan a baleset elhárítása ellen küzd; **(nukleáris:)** A személyek és a javak védelme a veszélyek ellen, a fix vagy mobil elhelyezkedésű nukleáris berendezkedés ellen vagy az atomtárolás, -szállítás, -használat, -átalakítás során fellépő rádióaktivitás ellen; **(pirotechnika:)** A bányákban meglévő kockázatok elleni védelem; **(üveggyártás:)** Biztosnági üveg, ami törés esetén sem okoz súlyos sérülést. **(megelőzés:)** Előrejelző szolgálatok létrehozása, a lehetséges fenyegetések kutatása, majd ezek szabályozása és a megfelelő eszközök biztosítása. Ez a civil biztonság kategóriájába tartozik, amely rendelkezik helyi és országos szervekkel. Ezeknek öt szintje különböztethető meg:

1. A polgári védelem főnöke, aki országos szinten koordinálja és organizálja a katasztrófa-elhárítást;
2. Országos intézet, amely a civil biztonságot tanulmányozza;

3. Előrejelzőszolgálat, amelynek az a feladata, hogy konfliktus esetén a hatóságokat és a lakosságot figyelmezteti, például légiveszély, nukleáris, biológiai vagy vegyi veszély esetén;
4. Egy légitársaság, amely helikopter és vízgyűjtőből áll;
5. Egy romeltakarító szolgálat.

(irányítás:) A társadalmi vagy szociális biztonság francia rendszere, egy 1945. október 4-i rendeletre épül, amely a teljes lakosság védelmét célozza, és amelyet központosított közszolgálat irányít. Ez a közszolgálat a szociális kockázatokat négy ágba sorolja: 1. ág: betegbiztosítás, anyaság, rokkantság, elhalálozás; 2. ág: a munkabalesetbiztosítás, 3. ág: öregségi biztosítás (amihez az 1980. július 17-i törvény óta az özvegyi biztosítás is hozzátartozik); 4. ág: a családi támogatások.

A társadalombiztosítás rendszere olyan kategóriákra oszlik, amelyből mindegyik a lakosság egy meghatározott körét érinti. Az általános rendszer a legjelentősebb, a bérből és fizetésből élőket és a bedolgozókat (az otthon dolgozókat) foglalja magába. Ezzel szemben a különböző társadalmi kategóriáknál leggyakrabban egy meghatározott kockázatot vesznek figyelembe. Számos speciális rendelkezés van a vállalkozók számára, mint például a mezőgazdasági dolgozók védelme. A nem bérezett hivatás és a nem mezőgazdasághoz tartozók részére létezik ez az általános rendszer, ami a családi támogatások rendszere részben, amihez tartozik az öregségi biztosítás, ami 1940 óta önálló lett. Ettől kezdve egy helyi vagy foglalkozás szerinti alappénztár kezeli ezt a kategóriát. Ezen főrendszer szervezete a biztosítási ágak megkülönböztetésére épül: a betegbiztosítás és a munkabalesetek biztosításának irányítását az elsődleges betegbiztosítási pénztár irányítja (C.P.A.M.). A regionális betegbiztosító pénztárak (C.R.A.M.) a betegbiztosítás országos pénztárának hatása alá tartoznak. (Az országos pénztár: C.N.A.M.).

Az öregségi biztosítást az öregségi biztosítás országos pénztára irányítja (C.N.A.V.). A gyakorlatban ez az öregségi biztosítási országos

pénztár bizonyos pontokon kapcsolódik a (C.R.A.M.) betegbiztosító helyi pénztáraihoz.

A családi támogatások a családi támogatások pénztáraihoz tartoznak (C.A.F.), amely országos szinten a családi támogatások országos pénztárához tartoznak (C.N.A.F.). A családi támogatások és társadalombiztosítási befizetések szövetségi szervezeteinek kompetenciájába tartoznak a befizetések ellenőrzései, de a társadalombiztosítási szervezetek központi ügynöksége felügyelete alatt (A.C.O.S.S.). Még egy társadalombiztosítási országos szövetség (unió) van, amelyet 1968-ban alapítottak (U.C.A.N.S.S.), ami a személyekkel és a képzéssel foglalkozik. A francia rendszer pénzügyi szervezete a bérek alapján történő befizetésekre épül (Az alkalmazottak és a vállalkozók jövedelmeire alapuló befizetések). Éves felső szintet szabtak meg a befizetésekre. A munkahelyi balesetet kivéve a befizetések függetlenek a kockázat mértékétől, ami megfelel a szolidaritás elvének.

Nouveau Larousse Universel, 2. By Augé, Gillon, Hollier-Larousse, Paris, 1949, p.763

Biztonság: Bizalom, szellemi nyugalom a gondolkodásban, hogy nincs mitől félni: az alkotóképességnek szüksége van biztonságra. A biztonsági görbe az egy pontból, ugyanazzal a kezdő sebességgel, bejárható bármilyen utat jelöl, amely nullától kilencven fokos szögbe helyezkedik el. (Ez a görbe két területet különít el egymástól, ahol a görbén kívüli minden pont elérhetetlen, ezzel szemben a görbén lévő pontok még idetartoznak.)

A biztonsági együttható esetében két dolog közötti megfeleltetésről van szó: egyrészt mechanikus megfeleltetésről, hogy bármilyen külső támadással szemben ellent tud állni, anélkül, hogy tönkre menne és azzal a maximális haszonnal, hogy az ember képes előre látni, hogy mi fenyegeti.

(A társadalombiztonság irányítása:) Az 1945. október 4-i rendelet létrehozta a társadalombiztosítási szervezetet azzal a céllal, hogy a dolgozók és családtagjaik mindenféle természetű kockázat elleni védelmét biztosítsa, vagy a lehető legnagyobb mértékben csökkentse. A társadalombiztosítás szervezete a társadalombiztosítást érintő törvényi szabályozás alapján működik, lásd: az idős dolgozók támogatása, a munkából származó balesetek biztosítása, a családi támogatások biztosítása, és a bérből és fizetésből élők támogatása.

ANGOL NYELVŰ SZÓTÁRAK

Oxford Értelmező Kéziszótár, Szerk.: A.S. Hornby, Budapest, Kultura International 1989 p.771.

biztonság: 1. valami, ami védelmet nyújt, veszélytől, aggodástól mentesség
a Biztonsági Tanács, az ENSZ állandó békefenntartó szerve (öt állandó és tíz választott taggal)

~biztonsági rendőrség, biztonsági erők vagy katonák, akik kötelessége fontos emberek vagy helyek védelme, valamint annak biztosítása, hogy idegen hatalmak titkos ügynökei ne tevékenykedhessenek sikeresen

~biztonsági kockázat, személy, akinek potenciális politikai hovatartozása veszélyt jelenthet az állam biztonságára

The Oxford English Dictionary, Second Edition Vol.XIV., Rob-Sequle, Oxford University Press 1991 pp. 853-855

Biztonság: I. Félelemmentes helyzet.

1.a. Az a helyzet, amely védett vagy nincs kitéve veszélynek; biztonság

1.b. Egy állam, szervezet, személy vagy annak érdekeinek védelme veszéllyel szemben, főleg kémkedéssel vagy lopással szemben; lépések tétele, hogy ezt megszüntessék; titoktartás fenntartása hadműveletekről, vagy diplomáciai tárgyalásokról; kémkedés során a titkosság fenntartása.

2. Kétségtől mentes; magabiztosság, bizonyosság. Jól megalapozott önbizalom, bizonyosság.

3. Félelemtől, szorongástól, nyugtalanságtól mentes. Korábban büntetendő módon az aggodás hiánya, meggondolatlanág.

The American Heritage Dictionary, Second College Edition, Houghton Mifflin Company, Boston 1982 p.1109

biztonság:

1. veszélytől, kockázattól való védelem, biztosság
2. kétségtől, szorongástól, félelemtől mentes, magabiztosság
3. Valami, ami védelmet nyújt v. biztosít
8. Lépések annak érdekében, hogy garantálják egy tevékenység v. kommunikáció szabadságát v. titkosságát, pl. háború idején

Chambers 20th Century Dictionary Edited by E.M. Kirkpatrick New Edition 1983 W&R Chambers Ltd 1983, p.1173

biztonság: védettség állapota, érzése, v. eszközei; kémkedéstől való védelem; bizonyosság; ígéret; biztosíték; garancia;

The Word Book Dictionary, Vol. Two L-Z, Edited by : Clarence L Barnhart and Robert K. Barnhart, 1993 by Word Book, Inc., p.1882

biztonság: 1. veszélytől, félelemtől aggodástól mentes, biztonságérzet helyzete v. érzése

2. Kétségtől mentes, bizonyosság
3. Túlzott magabiztosság, meggondolatlanág
4. Valami, ami biztonságot nyújt v. biztosít, szinonimái: védelem, védettség
6. személy, aki felelősséget vállal egy másikért, biztosíték, kezes

Chambers Universal Learner`s Dictionary, Edited by E.M. Kirkpatrick, 1980, W&R Chambers Ltd Edinburgh, p.657

biztonság: 1. személyt, tárgyat biztonságba helyezni, ennek állapota: veszélytől mentes

The Random House Dictionary of the English Language, Random House, New York, 1983, p.1290

biztonság:

1. veszélytől, kockázattól való védelem, védelem
2. Aggódástól, nyugtalanságtól, v. kétségtől mentes, jól megalapozott önbizalom
3. Valami, ami biztosít v. biztossá tesz, védelem
4. Elővigyázatosság, lopás, szabotázs, katonai titkok ellopása ellen
5. Biztosíték, garancia

Webster`s Third New International Dictionary of The English Language, Unabridged Vol.III., S to Z, By Merriam-Webster INC. and Britannica World Language Dictionary Encyclopedia Britannica, INC, 1986, p.2053-2054

biztonság:

22. a biztonságérzet minősége v. állapota
 - 1.a. veszélytől mentes, védettség
 - 1.b. nemtörődömség, túlzott magabiztosság
 - 1.c. félelemtől, nyugtalanságtól, aggódástól mentes
 - 1.d. bizonytalanságtól, kétségtől mentes, önbizalom, határozottság
 - 1.e. alap a bizalomra, garancia
 - 1.f. határozottság, megbízhatóság, stabilitás
4. Valami, ami biztosít védelem, őr
 - 4.a. lépések annak érdekében, hogy biztosítsák a meglepetésszerű támadást, általában katonai egységek által
 - 4.b. lépések annak érdekében, hogy elejét vegyék a kémkedésnek, megfigyelésnek, szabotázsnek, meglepetésnek
 - 4.c. Védelem gazdasági viszonytagságok ellen
 - 4.d. büntetőőrizet

The Facts On File, Dictionary of Military Science, Facts On File, Oxford-New York, 1989, p.410

biztonság:

1. Katonai egységek által tett lépések, tevékenységek annak érdekében, hogy megvédje magát mindenféle tevékenységgel szemben, ami hátrányosan befolyásolhatja hatékonyságát
2. Olyan helyzet, ami védelmi lépések kialakításából és megtételéből származik, arra irányul, hogy biztosítsa az államot az ellenséges tettektől v. hatásoktól
3. bizalmas ügyekre való tekintettel, az a feltétel, amely megakadályozza az illetéktelen személyt attól, hogy hozzáférjen hivatalos információkhoz, amely a nemzetbiztonság érdekeinek garanciája

A Geopolitikai Tanács Alapítvány Műhelymunkák
sorozatában 2007-ben megjelent tanulmányok:

- 2007/1 A Cseh Köztársaság a terrorizmus elleni harcban – Csorba Kata
- 2007/2 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Amerikai Egyesült Államok politikai vetületének feldolgozása – Csáki Csaba
- 2007/3 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Törökországban-Ország-Krysz Axel
- 2007/4 A NATO és a terrorizmus elleni harc politikai vetületei Olaszországban – Szép László ezredes és Antonino INTURRI alezredes
- 2007/5 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – a jelentősebb tagországok politikai vetületének feldolgozása: Németország – Csáki Csaba
- 2007/6 A NATO szerepe a nemzetközi terrorizmus elleni harcban – az Egyesült Királyság politikai vetületének feldolgozása - Peterdy Viktória
- 2007/7 Kanada és a nemzetközi terrorizmus elleni harc – Dr. Habil. Krajnc Zoltán mérnök alezredes
- 2007/8 A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a XXI. században – tanulmánykötet – szerkesztette: Dr. Pintér István
- 2007/9 A lakosság pénzügyi biztonsága 2007. – Dr. Pintér István
- 2007/10 A pénzügyi biztonság elmélete – Dr. Pintér István
- Előkészületben:
Horvátország a NATO-csatlakozás küszöbén – Prof. dr. Radovan Vukadinović /Đana Luša

A CIB Társadalmi Felelősségvállalás Alapítvány támogatásával készült
2007.

HU ISSN 1788-7895
ISBN: 978-963-9816-22-0
Készült: 100 példányban
A kiadásért felel: Dr. Pintér István
Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.